

De la minoritate națională la „români de naționalitate maghiară”

GÁBOR VINCZE

*„Pentru un politician român problema maghiară poate să apară doar în următorul sens: să li se dea ungarilor tot ce nu este posibil să nu li se dea.”
(László Szabédi, 1946)*

Introducere

În cele ce urmează, nu dorim să ne ocupăm de evoluția situației minorității maghiare în general (de aceea nu ne vom opri, de exemplu, nici asupra schimbărilor demografice petrecute în societatea maghiară), ci vom încerca — chiar dacă numai sumar¹ — o prezentare a modului în care „problema maghiară” a fost tratată de politicienii bucureșteni în acea jumătate de secol ce a urmat după ieșirea României din coaliția hitleristă, respectiv, a evoluțiilor politicii în general, și a practicii politice în special, față de minoritatea maghiară. Poate părea neobișnuit faptul că nu ne vom ocupa de politica minoritară sau națională în general, cum au procedat anterior mulți dintre autori². Procedăm astfel datorită faptului că, în urma cercetărilor noastre de pînă acum, am constatat că dintre minoritățile naționale de mărime semnificativă înainte de 1940 — care, să nu uităm, erau foarte diferite prin număr³, prin „predispoziția” lor spre asimilare, respectiv emigrare, și prin atitudinea Bucureștiului față de ele, atitudine dependentă de relațiile României cu țările-mamă ale acestora ! — „problema” minorității ruse, ucrainiene, germane, bulgare și evreiești a fost considerată ca și „rezolvată” din punctul de vedere al șovinismului statului național. Prin anexarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord la Uniunea Sovietică, majoritatea covârșitoare a minorității ucrainiene și ruse, iar prin cedarea Cadrilaterului Bulgariei, majoritatea preponderentă a minorității bulgare au ajuns în afara granițelor României; evreii la rîndul lor și-au pierdut

rolul dominant pe care l-au avut înainte de 1940 în viața economică, Holocaustul i-a decimat, iar emigrarea ce a urmat a redus de asemenea în mod continuu numărul lor; marea majoritate a sașilor din Ardeal, plecați de bună voie sau siliți, în toamna anului 1944, nu s-au mai întors niciodată în locurile natale, mare parte a germanilor rămași a fost deportată în Uniunea Sovietică și privată mulți ani la rînd de drepturile economice și cetățenești. Politica față de aceste minorități ridica cu totul alte probleme după 1945, sau începînd cu anii '70, decît cea dusă față de minoritatea maghiară. Luată toate la un loc, după cel de-al doilea război mondial, în calea înfăptuirii „statului național omogen” au mai rămas doar cei peste un milion și jumătate de maghiari din Ardeal, cu o conștiință puternică a identității lor naționale, dispunînd pînă în 1948 de un cuprinzător sistem instituțional economic, cultural-educativ și politic, care — după cum s-a văzut ulterior — nu puteau fi nici asimilați rapid, nici „vînduți”. Cu toate acestea, după părerea noastră, întreaga serie de măsuri, întreaga practică politică, evocată oficial pe atunci ca politică națională „marxist-leninistă” sau „socialistă”, acoperă în majoritatea cazurilor politica față de minoritatea maghiară. (Două exemple: Statutul Naționalităților din 1945 nu a fost elaborat pentru soluționarea „problemei germane”, deoarece aceasta a fost deja — cel puțin momentan — „soluționată” prin deportarea germanilor în Uniunea Sovietică; după cum nici Consiliul Oamenilor Muncii de Naționalitate nu a fost înființat în 1968⁴ pentru intelectualitatea germană nemulțumită, ci pentru liniștirea intelectualității maghiare „agitate”).

Avînd în vedere cauzele de mai sus, sîntem de părere că, începînd cu 1945, se poate vorbi mai degrabă de o «problemă maghiară» și, legată de aceasta, de o politică față de maghiarime, decît în sens generalizat de o problemă minoritară sau o politică minoritară.

Politica față de maghiari a guvernelor de generali

Politica față de maghiarii din Ardeal a partidelor istorice, ajunse la guvernare în urma „revoluției de palat” din 23 august 1944, s-a caracterizat la început, pe de o parte, printr-o încercare de „dezmaghiarizare” a Ardealului⁵ prin izgonirea a cît mai multor maghiari pînă la începerea tratativelor de pace, iar pe de altă parte, prin susținerea sloganului că „toți maghiarii sînt fasciști” și prin tratarea colectivă a minorității maghiare ca pe niște criminali de război, încercîndu-se împingerea lor la situația unei totale privări de drepturi.

Ca o primă măsură în direcția privării colective de drepturi poate fi considerat ordinul din 12 septembrie 1944 al ministrului de interne Aurel Aldea, care prevedea concedierea tuturor funcționarilor de naționalitate maghiară și germană. După o săptămînă, inspectorul general al jandarmeriei emite ordinul prin care pe lîngă aparatele de radio și armele deținute de cetățenii maghiari și germani, trebuiau confiscate și cele ale cetățenilor români de naționalitate maghiară și germană.

Privarea de drepturi și de proprietate a maghiarilor din Ardealul de Nord s-a obținut, în parte, prin aplicarea principiului „restitutio in integrum”. Între altele, acest „restitutio in integrum” a însemnat că, pe teritoriile ajunse din nou sub jurisdicție română în septembrie-octombrie 1944, se restabilește «starea de drept» de dinaintea lui august 1940, iar toate bunurile și instituțiile care după cel de-al doilea dictat de la Viena au ajuns în proprietatea maghiarilor vor trece din nou în cea a românilor. Până la urmă, „cel mai eficace” instrument al pauperizării generale și al privării conștiinței a maghiarilor din Ardealul de Nord de sistemul lor instituțional economic s-a dovedit a fi așa numita lege CASBI, emisă la 10 februarie 1945, a cărei aplicare i-a revenit însă lui Petru Groza, considerat „prieten al minorităților”, după numirea sa ca prim ministru.

Deoarece, spre deosebire de Beneș, politicienii români de dreapta nu au obținut sprijinul Moscovei pentru evacuarea colectivă a maghiarilor, ei au fost nevoiți să aplice metode „artizanale”. Pe baza cercetărilor de până acum pare verosimil ca prin crimele brutale, „execuțiile” publice, atrocitățile sistematice și internările în masă, Bucureștiul să fi dorit ca maghiarii ardeleni refugiați, ca urmare a știrilor groaznice, să nu aibă curajul să se întoarcă pe plaiurile natale, respectiv, ca dintre cei rămași încă în căminele lor să se refugieze cât mai mulți. Trebuie să menționăm că, în toamna anului 1944 - începutul lui 1945, nu numărul maghiarilor uciși de „gărzile-Maniu”, de alte formațiuni paramilitare, precum și de jandarmeria română a fost semnificativ (după cercetările de până acum numărul acestora nu a atins cifra de 200⁶, ci numărul celor tînți în diferitele tabere de internare și de muncă (le amintim doar pe cele mai cunoscute: Tîrgu-Jiu, Brașov, Feldioara), respectiv, al celor care au pierit acolo. Nici până azi nu se știe exact cîți au murit din cauza tratamentului inuman, dintre cei 50-60 de mii de maghiari deportați, dar numărul lor, chiar și după evaluarea cea mai prudentă, se ridică la mai multe mii.

În cele din urmă, acțiunea de restabilire a ordinii desfășurată de jandarmerie și de „voluntari”, care a durat două luni și jumătate, a avut efectul contrar, fiindcă atrocitățile săvîrșite au oferit pretexte excelente conducerii sovietice, astfel încît la mijlocul lunii noiembrie să expulzeze din Ardealul de Nord întregul aparat de stat român reîntors și să încerce, printr-o indecizie afișată cu privire la apartenența teritoriului, să influențeze raporturile de forțe interne în favoarea ei. (Una din modalitățile de șantajare a Bucureștiului a fost și sprijinirea în mod fățiș a aspirațiilor autonomiste din Ardealul de Nord de către comandanții trupelor sovietice de ocupație).

Politica de vitrină la sfîrșitul anului 1944

Vestea crimelor comise a ajuns și la aliații antifasciști, ceea ce era deja jenant pentru București, cu atît mai mult cu cît trebuia să se gîndească la tratativele de pace care urmau să înceapă odată cu încheierea războiului, la care situația internă împovărată de grave tensiuni minoritare ar fi putut diminua șansele României.⁶ Trebuiau deci luate de urgență măsuri care să ofere speranța îmbunătățirii *evaluării*

externe a țării. La ședința consiliului de miniștri din 10 noiembrie s-a decis înființarea unui *minister pentru problemele minorităților*, iar peste trei zile a și fost publicat în Monitorul Oficial decretul cu privire la înființarea acestuia. (Între timp, pe 12 noiembrie, general-colonelul Vinogradov, șeful Comisiei de Control al Aliaților (sovietici) din România a ordonat retragerea administrației române din Ardealul de Nord). Preluând conducerea ministerului, dar deocamdată fără vreo competență concretă, Gheorghe Vlădescu-Răcoasa, sociolog de stînga, a elaborat foarte repede, în doar o jumătate de lună (!) un *proiect de statut al minorităților*. Proiectul, publicat la începutul lui decembrie de gazeta bucureșteană, România Liberă, — deși a însemnat o schimbare juridică explicită și fundamentală în raport cu situația dintre cele două războaie mondiale — a fost obiectul multor critici din partea politicienilor și a publiciștilor maghiari din Ardealul de Nord: una dintre cele mai importante obiecții s-a referit la faptul că autorii legii nu au luat în seamă că începînd din toamna lui '44 Universitatea Maghiară din Cluj a funcționat continuu, iar legea ar fi permis înființarea numai a unor *catedre* maghiare (și germane) în cadrul Universității *Române* din aceeași localitate. După părerea noastră, nu acesta a fost însă cel mai mare defect al statutului, ci acela că cele mai multe dintre prescripțiile sale *nu s-au aplicat* în practică. Nu ne mai miră acest lucru, dacă luăm în considerare că, pe de o parte, regele Mihai a semnat statutul după o ezitare de două luni, — probabil dintr-o rațiune tactică, de a se servi de el eventual ca argument la tratativele de pace care urmau să vină, «iar apoi vom vedea». Pe de altă parte, funcționarii șovini moșteniți de la administrația regimului Antonescu au putut refuza aplicarea în practică a unor dispoziții ale statutului invocînd faptul că întreaga reglementare juridică prevăzută de statut contravine spiritului Constituției din 1923.

„Politica națională democratică” a guvernului-Groza

Politica de „vitrină” a guvernelor Sănătescu și Rădescu ce reprezentau patidele de dreapta, s-a dovedit a fi insuficientă pentru a recăpăta Ardealul de Nord. Lui Stalin nici nu i-a trecut prin gînd să restituie acest teritoriu partidelor de dreapta, orice fel de politică de „prietenie cu minoritățile” ar fi promovat ele. Generalisimul a condiționat permisiunea reîntoarcerii administrației române de garantarea egalității în drepturi a minorităților de către un guvern „într-adevăr democratic” (adică de stînga și prieten cu Moscova). Pe 6 martie 1945, regele Mihai a fost nevoit să numească un guvern de coaliție, cu predominanță comunistă, condus de Petru Groza, în schimbul permisiunii reîntoarcerii administrației române în Ardealul de Nord.

Dar politica față de maghiari a guvernului Groza, evocată cu predilecție de către presa maghiară din România⁸ și mediile din Ungaria ca „maghiarofilă”, poate fi considerată foarte *contradictorie*, fiindcă — în pofida a mai multor măsuri pozitive — numeroase exemple arată că, într-o bună măsură, a supraviețuit practica

politică anti-maghiară a epocii anterioare. Din acest motiv, se poate observa o *foarte mare deosebire* între *principiile* propagate de Groza, între numeroasele *declarații și promisiuni* făcute reprezentanților minorității maghiare și *practica* sa politică. Această discrepanță are mai multe cauze, deocamdată ne oprim doar asupra celei mai importante. Pe de o parte, este verosimil ca Groza să fi avut o bunăvoință într-adevăr sinceră față de maghiari (și ceea ce nu este lipsit de importanță: a cunoscut bine limba și cultura maghiară). Dar declarațiile și dispozițiile sale „promaghiare” nu pot fi reduse doar la acești factori subiectivi. Nu se poate pierde din vedere nici faptul că lui Groza i-a fost clar că pînă vor continua tratativele de pace trebuie să se ducă o politică față de maghiari care să-i convingă pe politicienii anglo-saxoni, care susțineau revendicările teritoriale maghiare, că „problema maghiară”⁹ se poate soluționa și în România, fără modificarea granițelor. (La începutul lui 1946, un informator român bine documentat al Misiunii Politice Maghiare din București considera de asemenea că: „politica drepturilor egale inaugurată de guvernul Groza este cel mai important argument al eforturilor românești pentru pregătirea păcii.”¹⁰). Avînd în vedere „privirea atentă” a marilor puteri, o parte din revendicările minorității maghiare trebuiau satisfăcute.

Groza era în clar cu „așteptările externe”. Numai că el a sesizat și faptul că politica națională „democratică” („maghiarofilă”) propagată de el, *este respinsă*¹¹ nu numai de marea parte a societății românești, aflată în opoziție cu coaliția guvernamentală comunistă, dar și de o parte a membrilor de partid, ba chiar și a membrilor aparatului de partid al PCR și al PSDR. Aflăm din mai multe surse că, în problema CASBI, de exemplu, chiar și conducerea de vîrf al PCR s-a împotrivit politicii „îngăduitoare” a lui Groza. De asemenea, conducerea PCR s-a manifestat mai rigid și în problema universității maghiare.

Datorită acestor cauze, nici chiar primul ministru nu putea face altceva decît să încerce să oscileze între revendicările, așteptările minorității maghiare și „marja de toleranță” a șovinismului majoritar; iar concesiile făcute acestuia din urmă i-a făcut pe mulți maghiari ardeleni să considere că aproape că nu există vreo diferență între partidele istorice și stînga în ceea ce privește politica lor față de minoritatea maghiară, ba mai degrabă s-ar putea observa o anumită *continuitate* între ele.

Continuitatea cu politica față de maghiari a partidelor de dreapta

Faptul că, după 6 martie 1945, atît în domeniul legislației, cît și în practica politică s-a aplicat în continuare principiul „*restitutio in integrum*” demonstrează *continuitatea* cu politica guvernării anterioare de dreapta. Să vedem cîteva exemple: legea nr. 406 din 29 mai 1945 a dispus ca toate școlile românești, care s-au refugiat din Ardealul de Nord după 30 august 1940, să se reîntoarcă în reședințele lor anterioare. (În urma aplicării legii trebuiau să se restituie românilor nu numai

toate clădirile fostei Universități Ferenc József, ci și toate acele clădiri de școli care au fost confiscate între 1920 și 1940, în care pînă la dispariția imperiului Austro-Ungar, iar mai apoi în perioada de după dictatul de la Viena, s-a desfășurat învățămîntul în limba maghiară. Aplicarea în continuare a principiului „restitutio in integrum” se manifestă și prin românizarea rapidă a administrației de stat și a orașelor cu populație majoritară maghiară din Ardealul de Nord. „Românizarea” s-a desfășurat pe două căi: pe de o parte, prin colonizarea în masă a românilor, iar pe de altă parte, prin evacuarea — sub pretexte cusute cu ață albă — a unei părți a populației maghiare.¹²

Un alt aspect al continuității cu epoca anterioară a însemnat și faptul că, imediat după reîntoarcerea jandarmeriei române în Ardealul de Nord, au reînceput, este adevărat, cu o intensitate mai mică decît în toamna lui 1944, atrocitățile împotriva maghiarilor. (Terorizarea populației maghiare are loc - sub ochii pasivi ai jandarmeriei — în primul rînd în satele cu populație mixtă de pe Cîmpie. În urma acestora, exasperarea a crescut într-atît încît în unele zone localnicii au început să se preocupe de ideea emigrării din țară).

Deși „planul fascist” de expulzare colectivă a maghiarilor a fost condamnat de guvernul Groza, tendința — deghizată — ca pînă la decizia finală a marilor puteri cu privire la litigiul teritorial româno-maghiar să rămînă cît mai puțini maghiari în Ardeal s-a perpetuat. Procesul de „dezmaghiarizare” a Ardealului s-a manifestat atît prin încercarea organelor de supraveghere a granițelor de a *împiedica reîntoarcerea* refugiaților maghiari la domiciliul lor din Ardeal, cît și prin efortul autorităților locale de a *expulza*, sub diferite pretexte, cît mai mulți maghiari de pe teritoriul țării.¹³ Comunistul Lucrețiu Pătrășcanu, pe atunci ministru de justiție, a declarat public de mai multe ori că pe cei trei-patru sute de mii de maghiari ardeleni care, conform dispozițiilor legii nr. 261 din 4 aprilie 1945 cu privire la cetățenie, și-au pierdut cetățenia română, *îi va expulza din țară*. (Reglementarea juridică invocată nu recunoștea cetățenia română nici celor cel puțin o sută de mii de maghiari ardeleni, care nu au putut s-o obțină înainte de 1940 și nici acelor maghiari din Ardealul de Nord care între 1940 și 1944 au optat pentru cetățenia maghiară.) Nu de Pătrășcanu a depins în cele din urmă că nu și-a putut îndeplini planul... (Problema cetățeniei a fost soluționată definitiv abia în iulie 1948, după semnarea tratatului de pace de la Paris.)

Pauperizarea conștientă a comunității maghiare, privarea ei de bunurile sale economice, poate fi legată de asemenea de numele guvernului-Groza. Fără a mai intra în detalii, amintim doar trei chestiuni: a) legea reformei agrare române din 23 martie 1945 (în cadrul căreia — simplificînd oarecum — s-a întîmplat ca, din nou, unde s-a putut, să li se ia pămînturile doar maghiarilor, iar beneficiarii reformei să fie, în bună parte, doar români); b) instrucțiunile cu privire la aplicarea legii CASBI din 5 aprilie 1945 (în urma căreia au fost naționalizate în mod mascat

toate întreprinderile industriale, comerciale și financiare ardelene de interes ungar, mare parte a întreprinderilor ungare aflate pe teritoriul Ardealului de Nord, iar prin enunțarea categoriei de „dușman prezumtiv” au fost sechestrate averile mai multor zeci de mii de persoane private din Ardealul de Nord); c) situația imposibilă în care au fost aduse după 1945 asociațiile cooperatiste maghiare.¹⁴

După toate acestea nu ne mai poate mira faptul că Béla Demeter, ziarist ardelean (care din vara lui 1945 participa la Budapesta la lucrările pregătitoare ale păcii), a constatat, după nouă luni de guvernare-Groza, că maghiarii din Ardeal „nu văd vreo diferență, în cele mai esențiale probleme, între politica națională a guvernelor reacționare ale ultimilor 22, respectiv 27 de ani și cea a guvernelor românești, arborând slogane democratice, venite la putere după eliberare.”¹⁵

Politica „filomaghiară” contradictorie a lui Petru Groza

În ceea ce privește cealaltă față a medaliei, „atuul” cel mai important al propagandei-Groza (și al pregătirii tratatelor de pace) l-a constituit *înființarea universității maghiare din Cluj*. Numai că soarta universității maghiare (și în general a învățământului maghiar din România) de după 1945 ar putea reprezenta chiar simbolul politicii contradictorii față de maghiari a guvernului-Groza. Faptul că între 1945-1948 s-a putut institui *autonomia învățământului maghiar* - care, de altfel, nu a fost niciodată consfințită juridic —, paralel cu o largă rețea de școli maghiare și că, în pofida diverselor greutăți s-a reușit organizarea unei instituții de învățământ superior,¹⁶ ne arată poate cel mai clar măsura în care această politică era determinată de „așteptările” externe.

Este incontestabil că Uniunea Populară Maghiară (UPM), care a luat asupra sa reprezentarea intereselor minorității maghiare, a obținut cele mai mari succese tocmai în domeniul învățământului și culturii de limbă maghiară. Numai că aceste succese au avut cel puțin două „cusururi”: pe de o parte, regimul financiar nu a fost dispus pur și simplu să finanțeze, aproape un an și jumătate, instituțiile maghiare de învățământ și cultură, motiv pentru care acestea au funcționat timp de mai multe luni grație donațiilor publice ale comunității maghiare. (Această situație a fost remediată doar odată cu apropierea alegerilor...) Pe de altă parte, se poate observa tendința potrivit căreia măsurile favorabile minorității maghiare s-au bazat în cele mai multe cazuri pe *norme de drept inferioare* (ordonanțe ministeriale, instrucțiuni), care au venit în contradicție cu *sursa de legitimitate superioară*, (cu legea în vigoare și consfințită de parlament încă între cele două războaie sau cu Constituția). Invocînd acest fapt, funcționarii șovini care dominau aparatul de stat încercau pe unde puteau să „saboteze” executarea dispozițiilor favorabile maghiarilor. Din această cauză, totul dădea impresia de *provizorat*, iar în mulți s-a înrădăcinat părerea că rezultatele obținute prin lupte grele se vor dovedi doar succese efemere. Desfășurarea evenimentelor din 1947-48 le-a confirmat pesimismul...

În fine, trebuie să ne oprim și asupra instituțiilor de „vitrină” ale politicii față de maghiari a lui Petru Groza. *Ministerul Naționalităților Minoritare* — înființat încă pe vremea lui Sănătescu — după câteva săptămâni de la numirea lui Petru Groza ca prim ministru, a fost „degradat”, devenind *Subsecretariat de stat* (tradus în mod consecvent de presa maghiară prin expresia de „subminister”). șeful subsecretariatului de stat a rămas pe mai departe același Gh. Vlădescu-Răcoasa, cu rang de secretar de stat. În timp, s-a schimbat și denumirea subsecretariatului, ca urmare a unui decret-lege care a anulat folosirea oficială a termenului de „minoritate” înlocuindu-l cu cel de „naționalitate”, utilizat în continuare.

Schimbarea denumirii poate fi considerată de asemenea ca un act propagandistic al politicii „filomaghiare/filominoritare” a lui Groza: și prin aceasta încercându-se să se sugereze că s-a terminat cu statutul de minoritar, exprimând subordonare, iar de-acum încolo minoritățile naționale care trăiesc în țară sînt parteneri egali ai națiunii române majoritare.¹⁷ Pentru a evita însă vreo neînțelegere, trebuie să precizăm: nu se poate spune că Groza ar fi *impus* opiniei publice maghiare folosirea termenului de „naționalitate”. Intelectualitatea maghiară însăși considera utilizarea termenului de „minoritate națională” umiltoare, ca semn vădit al inegalității. O parte a intelectualității spera (sau se autoamăgea) că oficializarea folosirii expresiei de „naționalitate” („conlocuitoare”) are valoare de semn: guvernul vrea într-adevăr să creeze o adevărată egalitate în drepturi între națiunea majoritară și minorități.¹⁸ Tocmai de aceea va stîrni consternare faptul că, la începutul anilor '50, Bucureștiul va reveni la folosirea termenului de „minoritate națională”.

„Degradarea” ministerului minorităților/naționalităților la rang de subsecretariat nu a schimbat însă cu nimic esența: „subministerul” a rămas în continuare *în afara centrului decizional*¹⁹, hotărârile mai importante cu privire la maghiari sau la celelalte minorități naționale fiind luate în continuare personal de către Petru Groza și/sau Gh. Gheorghiu-Dej, precum și de Vasile Luca.²⁰

În încheiere, trebuie menționat că, deși Uniunea Populară Maghiară în sens formal nu a făcut parte din guvern, ea a fost totuși reprezentată datorită faptului că, în fruntea a trei județe din Secuime (Trei Scaune, Odorhei, Ciuc), au fost numiți prefecți maghiari, de asemenea, mai multe județe ale țării au avut subprefecți maghiari, iar în 1945 la Subsecretariatul Naționalităților a fost numit un consilier maghiar (Nándor Czíkó), la fel la Ministerul Propagandei (József Méliusz), iar apoi, în octombrie 1946, cu o lună și jumătate înainte de alegerile parlamentare, Ödön Felszeghy este numit secretar general al Ministerului Educației Naționale. Dar, în opinia noastră, toate acestea nu au însemnat mai mult decît niște gesturi abile, fiindcă nici Czíkó, nici Méliusz nu s-au aflat în poziții de decizie, și nici existența cvasi autonomiei învățămîntului maghiar pînă la „reforma învățămîntului” din 1948 nu a depins în vreun fel de Felszeghy.

Schimbarea „politicii filomaghiare”

Schimbarea politicii guvernului Groza față de maghiari poate fi explicată prin trei cauze.

Pe de o parte, PCR — care prin teroare și fraude electorale grosolane a câștigat practic alegerile parlamentare din noiembrie 1946 —, nu mai avea nevoie în așa măsură de sprijinul de pînă atunci a minorității maghiare, respectiv, a organizației sale reprezentative (UPM), deoarece partidele «istorice» de dreapta dispărușeră practic de pe arena politică. Pe de altă parte, odată cu semnarea tratatului de pace de la Paris la 10 februarie 1947, a dispărut și „presiunea externă” care a determinat conducerea politică bucureșteană în perioada 1945-46 să acorde diferite concesi (calificate drept „privilegii” ulterior) minorității maghiare. În sfîrșit, dar nu în ultimul rînd, după alegeri, *centrul deciziilor politice* a trecut de la primul ministru — deși Groza a rămas și pe mai departe în funcție pînă în 1952 — la Comitetul Politic al PCR. Structura dublă a puterii, caracteristică perioadei de tranziție, aparținea trecutului. Ia sfîrșit „epoca de aur”, în care se mai putea negocia, se mai puteau smulge concesi cabinetului lui Groza, care-și manifestase de multe ori bunăvoința față de maghiari. În anii următori — în toiul „intensificării luptei de clasă” — soarta minorității maghiare n-a mai fost decisă de înțelegeri și negocieri, ci de *hotărîri și directive*, sau alte documente de partid sau *indicații secrete, de multe ori verbale*, contrare hotărîrilor și normelor de drept în vigoare la acel moment. (Nu trebuie să uităm că, în regimurile totalitare, „documentele de partid sînt pasibile de o dublă lectură și interpretare, una de suprafață, «publică», și una ascunsă, «de uz intern». În cele din urmă, tocmai această dualitate face posibil ca, în urma cercetării unei perioade relativ mai lungi, obiectivele politicii naționale declarate în documentele de partid să contureze o tendință similară cu cea dezvoltată de practica politicii naționale din România.”²¹⁾

Primul semn al schimbării l-a constituit apariția articolului cu rol de „directivă” („Calea maghiarimii din România”) a lui Vasile Luca (pe atunci membru al Comitetului Central al PCR și responsabil cu „problema maghiară” în conducerea mai restrînsă a partidului) în gazeta clujeană *Igazság* din 22 mai 1947. Articolul conținea, printre altele, chemarea adresată conducerii Uniunii Populare Maghiare de a declanșa o acțiune de epurare internă în rîndurile maghiarilor. Drept urmare, atît în cadrul UPM, cît și în cel al instituțiilor culturale, de învățămînt etc. maghiare, a început *o largă acțiune de epurare* care a dus în cele din urmă la arestarea, în 1949, respectiv, 1952, a lui Edgár Balogh, Gyárfás Kurkó, József Méliusz, dr. Lajos Csögör, precum și a lui Lajos Jordáky și János Demeter, considerați pînă atunci adepți de încredere ai partidului comunist.

Paralel cu epurările politice s-a desfășurat și *lichidarea* sistemului instituțional economic autonom maghiar, proces început odată cu asimilarea cooperativelor maghiare în vara anului 1947 și continuat cu naționalizările din 11 iunie 1948.²²⁾

Consecința zdrobirii sistemului instituțional economic a fost aceea că minoritatea maghiară a devenit și mai aservită puterii centrale. În 1948 (odată cu reforma învățământului din 3 august) a început și *restrângerea treptată a cadrului instituțional al învățământului în limba maghiară*, iar mai târziu, între 1948-50, au fost lichidate și asociațiile și societățile culturale maghiare. (În paranteză, observăm că interzicerea asociațiilor, represiunile împotriva bisericilor etc, *aparent* au lovit în aceeași măsură atât majoritatea română, cât și minoritatea maghiară și celelalte minorități, numai că desființarea asociațiilor culturale și izolarea bisericilor între zidurile acestora, instituții ce îndeplineau un rol important în conservarea și cultivarea conștiinței naționale, a atins mult mai grav minoritățile, ocrotirea identității naționale a majorității fiind înlesnită și de către alte instituții ale statului).

Pe lângă acestea, a continuat fără oprire *românizarea orașelor cu o populație încă majoritar maghiară*: printr-un decret din 9 mai 1947 s-au aplicat restricții severe în legătură cu stabilirea reședinței noilor veniți în orașele ardelenne mai mari, ceea ce practic a însemnat că majoritarii, pe baza diferitelor pretexte, puteau obține aprobarea stabilirii, pe când maghiarii (sau germanii), în majoritatea cazurilor, nu. Restricțiile cu privire la alegerea liberă a domiciliului stabil, introduse atunci, au continuat practic să rămână în vigoare pînă în 1989. Apoi, în 1948-49, s-a revenit la practica mai veche a evacuării unei părți a populației urbane: cei vizați acum fiind „dușmanii de clasă”, numai că partea determinantă a membrilor „claselor exploatare” din orașele Ardealului de Nord (în parte și ale Ardealului de Sud) erau de origine maghiară (și pe alocuri evreiască și germană).²³

În locul „volatilizării frontierelor”, se lasă cortina de fier

Un semn de asemenea frapant al schimbării politicii față de maghiari — mai ales pentru aceia care își mai aminteau că în perioada anilor 1945-46 Groza le-a pus în vedere în mod sistematic „volatilizarea” graniței româno-maghiare — a constituit-o și faptul că, începînd din 1947, s-a îngreunat în mod deosebit menținerea legăturilor cu țara-mamă. Trecerea frontierei a fost înăsprită însă înainte de încheierea disputei de frontieră româno-maghiară: în iunie 1945, ministrul de interne comunist, Teohari Georgescu, a repus în vigoare și pe frontiera româno-maghiară *obligativitatea pașapoartelor*. De acum încolo se vor îngreuna tot mai mult condițiile de eliberare a pașapoartelor. Deja din octombrie, pentru orice plecare era nevoie și de o „viză specială de ieșire”, iar din ianuarie 1946 — deși Consiliul Miniștrilor de Externe nu luase încă decizia finală cu privire la stabilirea definitivă a frontierei româno-ungare —, o parte a punctelor de trecere a frontierei, care de-a lungul graniței româno-ungare stabilite la Trianon funcționaseră înainte de 1940, au fost închise.

Chiar și dintre cele șapte existente încă după semnarea tratatului de pace, au mai rămas deschise doar două puncte de trecere feroviare și numai unul singur (!)

de trecere rutieră. Începînd din 1947-48, între cele două „țări frățești democrat-populare” s-a lăsat o adevărată *cortină de fier*.²⁴ Situația s-a înrăutățit într-atîtă încît, după ratificarea din partea României a Tratatului româno-maghiar cu privire la vize, intrat în vigoare începînd cu 8 decembrie 1948, practic n-au mai fost eliberate pașapoarte obișnuite. (Conform unor informații diplomatice maghiare, punctul de vedere oficial al ministrului de interne Georgescu a fost acela că nu pot fi autorizate călătoriile particulare. Lichidarea micului trafic de frontieră și realizarea sistemului de protecție a frontierei dintre cele două țări de către conducerea din București s-a datorat, probabil, acestei poziții.)

Drept consecință a întreruperii eliberării de pașapoarte a fost faptul că, pe parcursul anilor 1947-48, *trecerea ilegală a frontierei spre Ungaria a devenit un fenomen de masă*, chiar dacă în ianuarie 1948 au fost înăsprite pedepsele pentru asemenea cazuri: cei prinși putîndu-se aștepta la o pedeapsă cu închisoarea de la 3 la 10 ani cu confiscarea averii, iar în multe cazuri grănicerii foloseau arma împotriva „fugarilor”.

Menținerea legăturilor țării-mamă cu maghiarii din Ardeal ar fi putut să fie oarecum înlesnită prin redeschiderea *consulatului maghiar* care funcționase la Cluj în perioada de dinaintea dictatului de la Viena, cerință nerealizată din cauza împotrivirii rigide a părții române în cadrul tratatelor româno-ungare din 1948-49. În final, Budapesta a acceptat soluția de compromis, în urma căreia Ambasada Ungariei din București, în loc de Consulat, și-a deschis în august 1949 la Cluj doar un *serviciu de pașapoarte*. Paradoxal este faptul că tocmai în răstimpul funcționării oficiului de pașapoarte s-au efectuat cele mai puține călătorii din România în Ungaria.

Continuarea politicii de vitrină

În timp ce, prin epurările desfășurate în mai multe valuri — între 1947-1952 —, intelectualitatea maghiară a fost aproape decapitată (trimițîndu-i la închisoare deopotrivă pe liberalii conservatori, oponenți ai regimului, cît și pe social-democrați și comuniști), și a fost lichidat în mare parte sistemul instituțiilor maghiare, partidul se străduia să-și „demonstreze politica națională democratică” prin unele *măsuri de fațadă*.

Unul dintre reperele politicii naționale „reprezentînd spiritualitatea lui Marx, Engels și Stalin» a fost noua Constituție din 1948, al cărei articol 24 conținea o serie de „declarații frumoase”. Ca de exemplu: „*În Republica Populară Română se asigură naționalităților conlocuitoare dreptul de folosire a limbii materne și organizarea învățămîntului de toate gradele în limba maternă. Administrația și justiția, în circumscripțiile locuite și de populații de altă naționalitate decît cea română, vor folosi oral și scris și limba naționalității respective și vor face numiri de funcționari din sîmul naționalității respective sau din altă naționalitate, care*

cunosc limba populației locale.”(sbl.n.V.G.) Este de remarcat că, proiectul de constituie dat publicității cuprindea și specificarea: „în acele zone în care cel puțin 30% din populație nu este română, ci de altă naționalitate, în administrație și în jurisdicție trebuie să se folosească și limba naționalității respective...”²⁵ Din textul final și promulgat a fost omisă precizarea proporției concrete...

„Subministerul” național, instituia de „vitrină” a lui Groza, a avut și el o soartă caracteristică. În noul guvern, constituit după alegerile din 19 noiembrie 1946, postul de secretar de stat al naționalităților a rămas neocupat, mai târziu, la începutul lui decembrie 1947, Groza l-a numit pe Lajos Takács, una dintre personalitățile de marcă ale Uniunii Populare Maghiare, în funcția de „subministru”. În noul cabinet al lui Groza, constituit în aprilie 1948, nu mai apare această instituție, ea este „înlocuită” cu *Direcția Generală pentru Problemele Naționalităților Conlocuitoare*, care funcționa pe lângă președinția Consiliului de Miniștri. Sarcina Direcției, condusă de Takács, a fost aceea *de a lua în evidență, de a studia problemele minorităților, având și posibilitatea de a înainta propuneri în vederea soluționării pe cale politică, juridică și administrativă a acestor probleme.*²⁶

Sfârșitul politicii „îngăduitoare” față de maghiari, asociabilă cu numele lui Groza, poate fi marcat prin hotărârea Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, în „problema națională” (sic!), publicată în 12 decembrie 1948. Acest document a determinat în mod decisiv și politica față de naționalități/maghiari în anii ce au urmat. Pe lângă faptul că fiecare minoritate națională a fost sancționată pentru o anume „vină”, aici apare formulată pentru prima dată teza conform căreia problema națională/minoritară „trebuie subordonată întotdeauna sarcinii majore a clasei muncitoare.”²⁷

Abandonarea politicii „leninisto-staliniste” față de maghiari

Politica față de maghiari a PMR a fost la fel de duplicitară ca și aceea a guvernului-Groza. Pe de o parte, hotărârile de partid făcute publice precizau de fiecare dată că partidul continuă politica sa națională în „spiritul indicațiilor lui Marx, Engels, Lenin și Stalin.” Formal, aceasta însemna că se duce o politică „internaționalistă”. (Era vorba în bună parte de copierea servilă a modelelor sovietice.) Însă în realitate pozițiile naționalismului românesc «tradițional» s-au întărit tot mai mult și în cadrul conducerii superioare de partid, consecințele acestea devenind, mai devreme sau mai târziu, perceptibile și în politica față de maghiari.

La început, deși în anii precedenți au avut deja loc evenimente negative, părea că se va continua politica față de maghiari începută în martie 1945 de Groza. La 24 septembrie 1952, Marea Adunare Națională a votat o nouă Constituție. Aceasta a preluat aproape cuvânt cu cuvânt pasajele referitoare la minorități ale Constituției anterioare.²⁸ Semnificația ei deosebită rezida însă în înființarea *Regiunii Autonome Maghiare*.

Antecedentul înființării noii unități administrative l-a constituit „reforma administrativ-teritorială” din septembrie 1950, în urma căreia, după modelul sovietic, țara a fost împărțită în regiuni și raioane. (Din cele 22 de județe ale Ardealului s-au creat 11 regiuni.) Cu această ocazie, teritoriul Secuimii a fost împărțit între două regiuni cu o populație majoritară românească (teritoriul vechilor „scaune” Gheorgheni și Mureș a intrat în componența regiunii Mureș, iar Ciucul, Odorheiul Secuiesc și Trei Scaune au fost integrate în regiunea Stalin/Brașov). Una din motivațiile publice ale înființării Regiunii Autonome Maghiare a constituit-o necesitatea anulării acestei măsuri discriminatorii.

Cu toate acestea, caracterul contradictoriu al politicii partidului față de maghiari poate fi observat și în cazul înființării Regiunii Autonome Maghiare. Pe de o parte, limitele noii regiuni, cu majoritate maghiară, au fost în așa fel modelate încât în componența ei să fie incluse zone cu o populație pur românească (Întorsura Buzăului, Mureșul Superior etc.) astfel încât recensământul din 1956 indica în această unitate administrativă doar o majoritate maghiară de 77%. Pe de altă parte, deși articolul 21 al noii Constituții preciza faptic că: „Statutul Regiunii Autonome Maghiare va fi elaborat de Sfatul Popular al Regiunii Autonome Maghiare și va fi înaintat spre aprobare Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române”, acest lucru nu s-a realizat niciodată. (După unele surse, în 1955, la inițiativa lui János Fazekas, șeful „comisiei naționalităților”, ce funcționa pe lângă secretariatul Comitetului Central al PMR, a fost elaborat un proiect de statut, căruia însă i s-a pierdut repede urma.)

În realitate, nici această regiune nu a fost cu nimic mai independentă decât celelalte unități administrative. (Altminteri, totalitarismul de tip stalinist, implantat și în România, nu tolera nici un fel de particularisme sau forme de autonomie. De aceea este ridicolă acuzația naționaliștilor români, precum că teritoriul „autonom” maghiar ar fi constituit o „enclavă” separată în corpul României...) Diferența a constat „doar” în faptul că în această regiune maghiarii s-au putut într-adevăr bucura de toate acele drepturi pe care și le-au obținut după 1945. Începând cu înființarea Regiunii Autonome Maghiare însă, în restul regiunilor din Ardeal, printre altele, au „dispărut” treptat inscripțiile bilingve, au apărut tot mai multe piedici în folosirea limbilor minorităților în locurile publice — drepturile maghiarilor au fost știrbite văzând cu ochii. (Între timp însă, conducerea de partid a încercat să concentreze marea parte a instituțiilor culturale maghiare pe teritoriul RAM, grăbindu-se să deposedeze Clujul de rolul său de centru cultural-educativ maghiar: secția maghiară a Institutului de Artă Teatrală a fost transferată în vara lui 1954 la Tîrgu-Mureș — deși acolo nu funcționa o operă maghiară, în schimb, în februarie 1953 a fost întreruptă apariția revistei *Irodalmi Almanach/Almanahul Literar* care pînă atunci fusese editată la Cluj, pentru ca un an mai tîrziu să fie repornită la Tîrgu-Mureș, dar sub titlul de *Igaz Szó /Adevărul/*. Conform unor informații din epocă, tot atunci s-a inițiat și proiectul de mutare a Universității Bolyai la Tîrgu-Mureș.²⁹)

După înființarea Regiunii Autonome Maghiare, conducerea de partid a considerat că o poate lăsa mai moale cu „politica activă față de minorități”, se poate pune capăt perioadei „concesiilor excesive”. Într-un fel, acesta este și mesajul articolului lui Gh. Gheorghiu-Dej din 29 ianuarie 1953, apărut în cotidianul clujean *Igazság*, în care declara că în România *problema națională a fost rezolvată*. (De acum se va vorbi în mod consecvent de „problema națională” în loc de „problema naționalităților”!) De aici, în opinia conducerii de partid, se putea trage concluzia că nu mai e nici o nevoie de Uniunea Populară Maghiară, pornită inițial ca organ politic al reprezentării intereselor minorității maghiare dar, spre sfârșitul anilor patruzeci, devenită oricum ștearsă, un fel de „for cotidian de agitație” al partidului. În martie 1953, conducerea UPM a fost pusă să pronunțe *autodizolvarea* (aproape simultan cu organizațiile germane și evreiești) uniunii. (Desființarea pe tăcute a direcției generale pentru problemele „naționalităților conlocuitoare” poate fi dedusă tot din declarația anterioară a lui Gheorghiu-Dej).

„Rezolvarea problemei naționale”, însă, a atras după sine și o altă modificare pe tărîmul politicii lingvistice: începînd cu 1952, în textele oficiale s-a revenit treptat de la termenul de „naționalități” („conlocuitoare”) la cel de „minorități naționale”.³⁰ Mare parte a elitei intelectuale maghiare de atunci era conștientă de semnificația acestei schimbări terminologice: și-au dat seama că *politica partidului față de maghiari s-a schimbat*. Redactorul șef de atunci al revistei *Falvak Népe*, András Sütő, îi mărturisise în iunie 1952 ambasadorului maghiar László Pataki că „și el a fost surprins la început de această expresie. Au cerut explicații conducerii UPM și a partidului. Li s-a răspuns că acest termen este folosit și de tovarășul Stalin...”³¹

Schimbarea politicii partidului față de maghiari poate fi regăsită cel mai bine în evoluția situației învățămîntului în limba maghiară. Prima lovitură a primit-o învățămîntul politehnic în limba maghiară, din anul universitar 1953-54 fiind desființată secția maghiară a Institutului de Mecanică de la Cluj. (Din 1954 s-a accelerat și lichidarea școlilor elementare ale ceangăilor maghiari înființate la sfârșitul anilor patruzeci, începutul anilor cincizeci.) Din anul universitar 1955/56 nu s-a mai anunțat admitere nici la secția maghiară a Institutului Agronomic. Paralel a fost începută și reducerea învățămîntului mediu profesional în limba maghiară: în tot mai puține locuri au fost deschise școli profesionale în limbile minorităților și a demarat — ce-i drept, deocamdată doar sporadic — *comasarea* școlilor de limbă română și maghiară. (Nu este întîmplător faptul că, în anii cincizeci, în publicațiile de limbă maghiară abia vom găsi date statistice, naționale sau regionale, mai detaliate referitoare la școli.) Înainte de 1955 a fost lichidată cîte o școală sau secție în limba maghiară mai degrabă la inițiativa autorităților locale. La 15 iulie 1956, însă, a fost emisă o hotărîre de partid și de stat care prevedea organizarea învățămîntului mixt (cu secții române și ale naționalităților). De aici începe de fapt lichidarea școlilor de limbă maghiară pînă atunci autonome.

O altă discriminare gravă a minorităților în prima jumătate a anilor cincizeci — cel puțin pentru intelectualitate — a fost întreruperea aproape totală a legăturilor cultural-științifice cu țara-mamă. De-abia puteau pătrunde câteva titluri de literatură beletristică, de specialitate, reviste sau ziare, pe deasupra, din 1954, motivându-se cu penuria de devize, au fost reduse în mod drastic și tirajele pînă atunci admise. Una din cauzele încetării aproape totale a schimburilor culturale dintre cele două țări a fost suspiciunea și rezerva părții române față de politica reformistă a guvernului Imre Nagy, care a dus în cele din urmă la închiderea în 1955 a biroului de pașapoarte din Cluj de către București.

Simultan însă, a fost creată din nou o pseudoinstituție: *comitetul cu problemele minorităților naționale* (condusă de János Fazekas), de pe lângă secretariatul Comitetului Central al PMR. Comitetul — despre existența căruia ziarele vremii au păstrat o tăcere profundă! —, după informațiile noastre de pînă acum nu a desfășurat nici o activitate reală, influența sa asupra evoluției politicii față de maghiari trebuie să fi fost minimală. Spre sfîrșitul anilor cincizeci a dispărut ca și cum n-ar fi existat niciodată...

„Vara fierbinte” a lui 1956 în Ardeal

Evenimentele din prima jumătate a anului 1956 au umplut pe mulți cu noi speranțe. În urma Congresului al XX-lea al PCUS din februarie, conducerea de partid din România și-a pierdut din siguranță, amplificînd speranțele și curajul intelectualității antistaliniste maghiare (și române). Vara lui 1956 s-a dovedit „fierbinte” și la Cluj, evoluțiile din Ungaria iradiind puternic spre capitala Transilvaniei, nemaivorbînd de faptul că informațiile parvenite la forurile centrale ale partidului vorbeau de mai multă vreme de *nemulțumirile* majore ale intelectualității maghiare. Influența evenimentelor din Ungaria s-a amplificat și datorită faptului că, începînd cu a doua jumătate a anului precedent, a început și eliberarea pașapoartelor pentru persoane private, fapt în urma căruia mii de maghiari din Ardeal au putut trece — pentru prima oară după mulți ani de zile — granița.

Sub efectul știrilor neliniștitoare, conducerea centrală a ajuns la concluzia că e timpul ca intelectualitatea maghiară clujeană, tot mai zgomotos nemulțumită, să fie pusă la punct. La sfîrșitul lui august, o delegație numeroasă de „pompieri”, condusă de Miron Constantinescu, un membru reformist al Biroului Politic, a descins la Cluj. Calculele conducerii superioare de partid nu s-au îndeplinit, însă, în loc de sancțiuni exemplare, din cauza rezistenței hotărîte a intelectualității, au fost nevoiți să accepte *compromisuri*. Astfel au fost acceptate din nou admiterile la secția maghiară a Institutului Agronomic, în noiembrie a fost înființată în cadrul Ministerului Învățămîntului o direcție generală pentru naționalități (în fruntea căreia a fost numit László Bányaï, pînă atunci rector al Universității Bolyai), de asemenea a fost autorizată, începînd cu anul următor, înființarea a două reviste noi (*Korunk* și magazinul pentru copii *Napsugár*). (Mai mulți au cerut conducerii de partid să

se reînființeze Uniunea Populară Maghiară sau o altă organizație similară care să reprezinte interesele minorității maghiare, să se elaboreze un nou statut al naționalităților. Bineînțeles că aceste revendicări „excesive” au fost respinse de reprezentanții conducerii centrale de partid...) Numai că, în timp ce conducerea de partid a cedat în probleme considerate secundare din punctul de vedere al Bucureștiului, în probleme cu adevărat esențiale nu a făcut acest lucru: executarea hotărârii de partid din august nu a fost suspendată. Ca urmare, după statisticile oficiale, în anul școlar 1956-57 numărul secțiilor cu predare în limba maghiară în cadrul școlilor generale de 7 ani s-a triplat, iar în cadrul liceelor s-a dublat față de anul precedent, în timp ce numărul instituțiilor de învățământ maghiare independente a scăzut considerabil.³²

Efectele revoluției maghiare

Sub influența evenimentelor revoluționare de la Budapesta, o parte a liceenilor și studenților maghiari din Ardeal au început să se agite. Diferitele nuclee de organizare (sau doar tentative de organizare), calificate drept «conspirații», au fost sever pedepsite: între 1956-59, două mari valuri de *represiuni și arestări* în masă au avut loc. Nu avem nici până astăzi o imagine exactă despre proporția represiunilor legate de evenimentele din '56. Memoriile și studiile apărute până acum oferă date foarte diferite în legătură cu numărul celor persecutați și condamnați, de la câteva mii până la cincizeci de mii. Oricare ar fi fost numărul celor ce au suferit în urma represaliilor, un lucru este cert: atmosfera de teamă creată atunci a ușurat mult efortul Bucureștiului de a transpune în practică fără rezistență noile sale *măsuri antimaghiare*. Din faptul că participarea intelectualilor, studenților și liceenilor maghiari la diferitele mișcări și organizații a fost destul de numeroasă, conducerea PMR a tras concluzia că *politica de dinainte de 1956 a partidului față de maghiarime a fost în general eronată*, în sensul că „s-au făcut concesii exagerate” maghiarilor. S-a considerat, de asemenea, că tocmai tineretul s-a dovedit a fi fost mai contaminat de „naționalismul burghez”, ergo, înființarea învățământului elementar, liceal și universitar independent în limba maghiară a fost o mare greșeală, fiindcă instituțiile respective s-au dovedit a fi focare ale „naționalismului” și „separatismului” maghiar. (După informațiile ambasadorul maghiar de la București, Ferenc Keleti, în 1959, Athanase Joja, pe atunci ministru al învățământului, ar fi declarat într-o discuție confidențială că: „Politica dusă până acum în domeniul învățământului în limba naționalităților a fost eronată. Nu-și poate imagina cum de s-a putut săvârși o astfel de greșeală. A fost o eroare să se permită funcționarea separată a școlilor de limba maghiară...”)³³

Nu trebuie să uităm nici faptul că politica naționalistă a lui Gheorgiu-Dej față de maghiari a fost susținută indirect chiar și de conducerea de partid de la Budapesta. În timpul turneului din 1958 a delegației ungare de partid și de stat,

János Kádár și Gyula Kállai au făcut mai multe declarații elogioase cu privire la politica națională a „partidului frate” român. (În cursul vizitei, Kádár a declarat cu satisfacție: „Noi am știut și am apreciat mult și pînă acum, iar cu aceasta ocazie am putut constata și personal că, în *Republica Populară Română, s-a realizat egalitatea în drepturi a naționalităților* în toate domeniile vieții politice, economice și culturale.”³⁴ (Subl.n.V.G.) Conducerea de partid de la București ajunge astfel la concluzia că Budapesta „și-a luat mîna” de pe maghiarii din Ardeal, dîndu-și astfel girul pentru continuarea politicii de asimilare.

Cu toate acestea, nu este neglijabil nici rolul factorului sovietic: în vara anului 1958 au fost retrase trupele sovietice din România, ca urmare Bucureștiul a început să pășească tot mai decis pe calea unei politici „proprii”, „naționale”, în urma căreia, într-o bună parte a societății românești, s-au intensificat nu numai sentimentele naționale pozitive, ci și cele ale naționalismului tradițional antimaghiar. Consecințele cele mai destructive ale „politicii naționale socialiste”, care începuse să manifeste tot mai mult trăsăturile practicii politice șovine, antimaghiare, din perioada interbelică, s-au produs în domeniul cel mai important, cel al învățămîntului în limba maternă. În urma hotărîrii de partid din vara anului 1956, începînd din 1958/59, s-a înmulțit numărul secțiilor maghiare ale școlilor elementare și liceelor față de anul școlar precedent. Înființarea „secțiilor” s-a produs pe două căi: în localitățile în care au existat școli de limba maghiară și română cu administrație separată, ele au fost comasate. În schimb, acolo unde pînă atunci au funcționat numai instituții de învățămînt cu limba de predare maghiară, au fost înființate, în cadrul acestora, secții în limba română. Bineînțeles, în ambele cazuri, procesul a fost însoțit de presiuni mai blînde sau mai aspre din partea autorităților. Independent de metodele utilizate, rezultatul a fost același: pînă la mijlocul anilor ‘60, liceele independente cu limba de predare exclusiv maghiară au „dispărut” aproape cu desăvîrșire.³⁵

1959 este incontestabil unul dintre anii negri ai învățămîntului maghiar din România. În acel an au fost desființate ultimele școli elementare cu limba de predare maghiară ale ceangăilor maghiari din Moldova, atunci a fost desființată Direcția generală pentru naționalități a Ministerului Învățămîntului. Tot atunci s-a realizat „unificarea” universităților Babeș și Bolyai și lichidarea definitivă a secției maghiare a Institutului Agronomic. (Desființarea Universității Bolyai a fost remarcată chiar și de mediile occidentale!) Intelectualitatea maghiară, intimidată în urma represiunilor de după 1956, a fost obligată să *suporte* suprimarea universității maghiare. În timp ce ultimul rector, Lajos Takács, victimă a propriei sale credulități, asista ca „figurant” la lichidarea instituției sale, profesorul universitar László Szabédi s-a sinucis în semn de protest împotriva teroarei...

O altă gravă nedreptate — pe lîngă lichidarea învățămîntului în limba maternă — a fost și „reforma administrativ-teritorială” din decembrie 1960, prin care (la

inițiativa personală a lui Nicolae Ceaușescu) s-au recroit limitele Regiunii Autonome Maghiare: invocându-se motive economice, partea sudică din Trei Scaune a fost anexată la Regiunea Brașov, în același timp cu anexarea mai multor raioane cu majoritate românească la Regiunea Autonomă Maghiară. Una dintre consecințele acestei reforme a fost scăderea numărului maghiarilor de la 564.000 la 473.000, și creșterea numărului românilor de la 147.000 la 266.000 (proporția românească crescând de la 22% la 36%). Creșterea numărului populației românești a fost un pretext suficient pentru începerea românizării administrației și a aparatului de partid. Până la începutul anilor '60, în prima linie a aparatului de partid și de stat (primul secretar regional, președintele sfatului popular, șeful securității etc.) au fost plasați români. Românizarea aparatului administrativ al regiunii ce purta de-acum numele de Regiunea Mureș-Autonomă Maghiară a facilitat „românizarea” în 1962 și a *Institutului de Medicină și Farmacie din Tîrgu-Mureș*, în care, pînă la acea dată, s-a predat exclusiv în limba maghiară. Metoda a fost similară cu cea folosită la desființarea Universității Bolyai: nu au fost înființate separat secții maghiare și române, ci s-a început predarea unei părți (apoi a majorității!) disciplinelor în limba română și pentru studenții maghiari. (La românizarea IMF, considerată instituție maghiară încă de la înființarea ei, a contribuit și faptul că, de la un an la altul, au fost admiși din ce în ce mai mulți studenți români, în paralel cu aceasta crescînd considerabil și numărul profesorilor români.)

Ține de asemenea de evoluțiile începutului anilor șaizeci faptul că, în cîteva cotidene maghiare din provincie (de exemplu, *Fáklya* din Oradea), nu s-a mai permis utilizarea numelui maghiar al așezărilor. (În acest domeniu lucrurile s-au schimbat doar după 1968.) Acest fenomen poate fi trecut eventual în contul „excesului de zel” al conducerii regionale,³⁶ dar faptul că denumirea străzilor din orașele ardelenne mai mari, avînd și o populație maghiară, au fost rebotezate la începutul anilor șaizeci, revenindu-se adesea la denumirile românești pe care le aveau în perioada dintre 1920-1940, a fost deja un fenomen general.

La începutul anilor '60, într-un singur domeniu s-a petrecut o oarecare *schimbare pozitivă*: în domeniul eliberării pașapoartelor. Deși din octombrie 1956 s-a lăsat din nou cortina de fier, situația ce amintea de începutul anilor '50 — nu în ultimul rînd și datorită presiunii continue din partea conducerii Kádár! —, a dispărut încetul cu încetul. În 1961 a fost încheiat acordul cu privire la anularea obligativității vizelor între cele două țări (este adevărat că România va aplica această înțelegere doar cu o întîrziere de cîteva ani), în urma căreia, de exemplu, în 1962 s-au înregistrat 26.000 de călătorii în Ungaria, iar în 1964, 71.000.

În pofida acestor aspecte, relația dintre București și Budapesta, după cei cîteva ani de raporturi cordiale de după '56, a început să se răcească din nou la începutul anilor '60, îndeosebi în urma „declarației de independență” din aprilie 1964 (este vorba de declarația conducerii centrale a PMR din 16 aprilie, cu privire la

suveranitate și dreptul partidelor comuniste de a urma căi proprii.) În aprecierea de atunci a Budapestei, conducerea română de partid, „pe linia sa politică sprijinindu-se, pe de o parte, pe naționaliștii extremiști și pe forțele restauraționiste de dreapta, iar pe de altă parte, pe elementele dogmatic-sectante opuse tezelor congresului XX și XXII, tinde către lichidarea relațiilor internaționaliste cu țările socialiste, respectiv, către crearea unei «politici naționale»...”³⁷

Faptul că, la mijlocul anilor '60, conducerea PCR se bazează tot mai ferm pe „forțele naționaliste extremiste”, este confirmat și de evoluția politicii sale față de maghiari...

În drum spre statul etnocratic

În 1965, odată cu venirea la putere a lui Nicolae Ceaușescu, mulți intelectuali români și maghiari au nutrit speranța că, în sfârșit, și în România va începe un proces de destalinizare. O parte a intelectualității maghiare mai spera că noul secretar general va renunța la politica naționalistă a lui Gheorghiu-Dej față de maghiari. Speranțele s-au transformat în curînd în dezamăgire, numeroasele semne, apărute deja în vara anului 1965, arătau că nu se poate conta pe schimbări de fond în această problemă.

Congresul al IX-lea al PCR din iulie 1965 (cînd Ceaușescu a fost ales secretar general), indica sub multe aspecte începutul unei noi ere politice și ideologice, din perspectiva temei noastre și pentru că la acest congres au fost încetățeniți termenii de „națiune socialistă” și „stat național socialist”; tot aici, în discursul său, Ceaușescu vorbește despre problema minorităților ca despre un „proces încheiat”.³⁸ (Începînd de atunci, noul conducător al partidului a declarat de nenumărate ori — iar în anii '80, în mod sistematic — că „*partidul nostru a rezolvat pentru totdeauna problema națională /sic!/'*”).

Deși cuvîntarea lui Ceaușescu la congres nu putea trezi mari speranțe, faptul însă, că în noua constituție, votată în august, re apare din nou conceptul de „*naționalitate conlocuitoare*”, era promițător. Această terminologie, aparent generoasă — ca și termenul de „naționalitate” introdus pe vremea lui Groza — sugera că în România minoritățile naționale și națiunea majoritară se bucură de același statut. În realitate însă, în spatele schimbării limbajului politic se afla o rațiune politico-ideologică urmărind, pe de o parte, privarea minorităților naționale de posibilitatea protejării lor juridice internaționale datorată statutului de minoritate, iar, pe de altă parte, escamotarea diferențelor existente între minorități în ceea ce privește trecutul lor istoric, fundalul economic-cultural sau numărul membrilor acestora.

„Spiritul nou” al politicii față de minorități a lui Ceaușescu a constat deocamdată în faptul că, la inițiativa sa, în 1965, a fost reînființată *Comisia pentru problemele minorităților naționale* (desființată la începutul anului 1959), sub tutela secretariatului CC. În fruntea comisiei se afla însuși secretarul general, dar conducerea propriu-zisă aparținuse la început „liberalului” Miron Constantinescu,

iar mai apoi lui Paul Niculescu-Mizil. Membrii maghiari ai comisiei (printre care Géza Domokos, Lajos Takács, András Sütő), prin numeroasele lor deplasări efectuate în provincie au căutat în următorii trei ani să se documenteze cu privire la problemele învățământului în limbile minorităților naționale, ale instituțiilor teatrale sau de cultura minorităților. Propunerile formulate în urma inventarierii problemelor au fost înaintate Comitetului Central, fără ca acesta să fi luat vreodată vreă decizie de fond. În cele din urmă, pe la începutul anului 1968, comisia „s-a stins” de la sine... Întrucît comisia nu a putut prezenta vreun rezultat, pe bună dreptate se poate pune întrebarea: ce rost a mai avut înființarea ei? Cîteva documente diplomatice maghiare contemporane ne sugerează că, (și) această pseudo-instituție „se adresase” în primul rînd *străinătății* (Budapestei și, indirect, Moscovei). Ea a avut menirea de-a demonstra că Ceaușescu, spre deosebire de predecesorul său, ia în serios problematica minorităților naționale.

Noi speranțe și concesiile mărunte

Pentru ca să se petreacă din nou o schimbare de fond în politica față de minoritatea maghiară, ca în 1956, trebuia să aibă loc o modificare a *condițiilor externe*: „Primăvara reformistă” din 1968, care a stîrnit neliniște atît în cercul intelectualilor reformiști români cît și maghiari, precum și invadarea Cehoslovaciei, au determinat conducerea română să strîngă rîndurile. Sentimentul amenințării externe a constrîns Bucureștiul să facă anumite modificări în politica sa față de maghiari, bineînțeles, doar în măsura în care nu se atingeă esența. Dar nu numai factorii politici internaționali au exercitat presiune, ci și activizarea din vara anului 1968 a intelectualității maghiare, provocată pe de o parte de problemele nerezolvate în timp (unificarea școlilor, învățămîntul profesional în limba maghiară, „dispariția” inscripțiilor bilingve), iar de altă parte, de noi nedreptăți. Una din cele mai recente a fost legată de noua „reformă administrativ-teritorială”, respectiv „împărțirea pe județe”.

În 1967 s-a hotărît să se modifice din nou structura administrativă a țării și — pentru ca secretarul general să-și poată asigura propria-i bază de putere — s-a revenit la sistemul județelor. Formîndu-se mai multe județe decît regiuni, s-a pus și problema viitorului Regiunii Mureș-Autonomă Maghiară. Deși în a doua parte a anului 1967 — după informațiile ambasadei ungare din București — rapoartele secretarului general subliniau printre criteriile care trebuie luate în seamă la configurarea noilor teritorii administrative „componenta națională a populației”³⁹, în directivele plenarei CC al PCR din 5-6 octombrie 1967, adoptate pentru îmbunătățirea împărțirii administrativ-teritoriale, nu a mai figurat acest criteriu. În urma acesteia, la stabilirea județelor și a circumscripțiilor administrative inferioare, s-au produs, în cîteva cazuri, modificări *în dezavantajul* minorității maghiare. Astfel de exemplu, Sighișoara (locuită de sași și în bună parte de români), la fel și Tîrnăveni, împreună cu împrejurimile sale, (cu populație majoritar românească) au fost anexate județului Mureș, cu scopul univoc de a diminua

proporția populației maghiare. Pe deasupra, însăși trasarea teritorială a județelor a iscat în Secuime serioase conflicte, și asta, deoarece, spre deosebire de planul inițial (care a fost susținut cu stăruință de János Fazekas, membru al Comitetului Executiv al CC al PCR, care prevedea formarea unui *mare județ secuiesc* pe teritoriul actualelor județe Covasna și Harghita), în final au fost constituite două județe separate, Covasna, respectiv Harghita. Cel din urmă a luat ființă pe teritoriul fostelor raioane Ciuc și Odorhei, provocând o intensă controversă între Odorheiu Secuiesc și Miercurea Ciuc, pe tema viitoarei reședințe de județ.⁴⁰

Conducerea de partid încerca să descarce tensiunile existente prin acțiuni de fațadă. În 27 iunie 1968 are loc la București o largă consfătuire între conducerea de partid și cei peste o sută de proeminenți intelectuali maghiari invitați. La consfătuire, după informațiile scurse, unii dintre participanți ar fi ridicat problema necesității elaborării unui *nou statut al naționalităților* (deși cel din 1945 era încă în vigoare!), iar alții ar fi insistat asupra necesității soluționării definitive a *problemei învățămîntului* (în primul rînd al celui profesional) *în limba maternă*. (După informațiile lui József Vince, ambasadorul Ungariei la București, „ideea de a se folosi de acest prilej pentru ridicarea problemei statutului naționalităților și a învățămîntului profesional în limba maghiară”⁴¹ trebuie să fi pornit din anturajul lui János Fazekas.) Ceaușescu a respins însă în mod rigid ambele propuneri, ceea ce a provocat exasperare în rîndurile liderilor intelectualității maghiare. Pentru a contracara decepția lor, la început a fost constituită o noua *instituție de vitrină* (Consiliul Oamenilor Muncii de Naționalitate), iar mai apoi s-au făcut mici concesii pentru a-i dezarma: în cadrul Ministerului Învățămîntului a fost reînființată *Direcția pentru naționalități*, iar în 1970 a fost aprobată înființarea unui săptămînal central (*A Hét*), a unei edituri independente a naționalităților (*Kriterion*) și s-a dat girul pentru emisiunea TV în limba maghiară.

Oricît de important ar fi fost pentru conservarea identității maghiare pînă în 1989, rolul editurii *Kriterion* sau — pînă la încetarea sa — cel al emisiunii în limba maghiară a televiziunii din București, credem totuși că în 1968 elita intelectualității maghiare a fost din nou victima unei *iluzii*: a avut încredere în promisiunile conducerii de partid, a luat în serios schimbările promise de Ceaușescu în discursurile sale. Timp îndelungat ei nu și-au dat seama că: în schimbul identificării lor depline cu politica conducerii de partid în 1968, nu au primit aproape nimic. O bună parte a concesțiilor nu au fost realizate niciodată, altele au fost revocate în anii următori, iar vechile nedreptăți, provenite încă din anii '50, nu au fost remediate.

Organizația de vitrină a lui Ceaușescu

La plenara CC al PCR din 24-25 octombrie 1968 — la care Ceaușescu a promis că se va acorda un cîmp mai larg folosirii limbilor minorităților în învățămînt și în numeroase domenii ale vieții culturale — s-a luat hotărîrea conform căreia, sub egida Frontului Democrației și Unității Socialiste, se vor înființa Consiliile Oamenilor Muncii

de Naționalitate. La această ședință, Ceaușescu a trasat drept cea mai importantă sarcină a acestor consilii: să faciliteze „munca politico-educativă a organelor de partid și de stat”, să încurajeze „creația științifică, artistică, literară a naționalităților conlocuitoare în limbile lor materne...” și, de asemenea, „vor garanta colaborarea tot mai activă a oamenilor muncii maghiari, germani și de alte naționalități în (...) elaborarea și realizarea politicii externe a partidului și statului.”⁴² Se poate observa și din aceasta că, de fapt, a fost vorba numai de înființarea unei noi organizații de „vitrină”. Organizația consultativă înființată — subordonată direct CC — nu dispunea de dreptul la inițiativă, dreptul de veto și nici nu avea membri permanenți — nici măcar nu a fost consultată sistematic. Era convocată exclusiv atunci când interesul momentan al „conducătorului” dicta acest lucru. Prima ședință plenară a Consiliului Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară a fost convocată la 8 iulie 1969 (printre membrii săi numărându-se mare parte a elitei politice/intelectuale maghiare de atunci: Károly Király, Lajos Takács, József Méliusz, Edgár Balogh, Pál Bodor, András Sütő, Géza Domokos și alții) în care au fost dezbătute doar problemele generale ale țării. În primii ani problemele și îngrijorările minoritare nici nu puteau fi puse. În schimb, la plenara din 12 martie 1971, atmosfera a fost cu totul alta. În primul rând, secretarul general a făcut o afirmație surprinzătoare: „Trebuie să respectăm dorința tinerilor cu privire la alegerea liberă a școlii și a limbii în care doresc să învețe!” Puțin mai târziu, pentru a-i mai liniști pe intelectualii eventual decepționați de lipsa dezbaterilor de fond, el va mai afirma: „din faptul că națiunea mai are o perspectivă îndelungată de existență urmează că și *existența naționalităților are o perspectivă îndelungată*.”⁴³ (Subl.n., V.G.). Nu este de mirare că, după astfel de încurajări, plîngerile s-au revărsat (pe deasupra, doi participanți au cutedat să intervină în *limba maghiară* ! Așa ceva nici nu s-a mai întîmplat după aceea...) Rezultatele concrete ale consfătuirii s-au redus la faptul că, la indicațiile lui Ceaușescu, au fost înființate șase licee cu limba de predare exclusiv maghiară (peste un deceniu și jumătate ele vor fi desființate din nou), și clase maghiare în câteva licee tehnice (în bună parte în profesii cu prestigiu social inferior).

În următorii trei ani iarăși nu au mai fost convocate consiliile, însă în aprilie 1974, nu mai puteau fi mușamalizate nedreptățile. Lajos Takács (cel care în funcția de rector al Universității Bolyai a sprijinit unificarea celor două universități!) în luarea sa de cuvînt a înșirat îndelung și documentat cu date, nedreptățile care persistau în domeniul învățămîntului. A mai amintit că în cadrul aparatului administrației de stat și al organelor executive (procuratură, judecătoreie, miliție etc.) proporția minorității maghiare este aproape infimă, iar inscripțiile în limba maghiară „au dispărut” (plăcuțele bilingve cu numele străzilor au rămas la locul lor numai pe teritoriul fostei RAM, pînă la sfîrșitul anilor '80.) Takács nu a trecut sub tăcere nici faptul că, în multe locuri, autoritățile interzic folosirea denumirii localităților în limba maternă.⁴⁴ După intervenția sa, a urmat cuvîntarea lui Ceaușescu. Chiar de la început, secretarul general a făcut afirmația conform căreia

consiliile naționalităților n-ar trebui să insiste prea mult asupra problemelor specifice ale minorităților, ci ar trebui să se ocupe de „sarcinile generale ale dezvoltării țării”. A urmat dezvoltarea ideii că învățămîntul în limba maternă nu este chiar atît de important, fiindcă toți vor trebui să vorbească *o singura limbă*, cea a „socialismului multilateral dezvoltat”, în consecință, accentul trebuie pus pe însușirea limbii de stat!⁴⁵

După ședințele plenare din '75 și '76, care s-au ocupat de asemenea numai de „probleme de interes național”, la consfătuirea națională din 4 aprilie 1977, în centrul dezbaterilor s-a aflat „revizionismul ce amenință integritatea teritorială a țării, iredentismul și horthysmul.” (La această ședință ar fi trebuit să participe și Jenő Szikszay, profesor brașovean de limba maghiară, care, hărțuit și torturat la interogatoriile Securității, între timp, *s-a sinucis*, la 11 aprilie. În cursul aceleiași luni a început și persecutarea profesorului de matematică din Covasna, Zoltán Zsuffa.) După cunoștințele noastre, la această consfătuire s-a întîmplat pentru prima oară ca secretarul general să pomenească de „*pericolul amenințării externe!*” La această oră, din conducerea de vîrf a Consiliului lipsesc deja personalitățile reprezentative de odinioară (Sütő, Méliusz etc), locul lor fiind ocupat de nomenclaturiști de genul lui Lajos Fazekas, Mihály Gere, Sándor Koppándi, János Vincze/Ion Vințe. Ședințele plenare la nivel național au mai fost convocate în 1978 și 1979, apoi peste patru ani, în 1983, iar ultima a avut loc în februarie 1987, cu sarcina de a dezavua „Istoria Ardealului”, lucrare apărută la Budapesta.

Legat de această organizație de vitrină, merită să facem o mică incursiune în politica de cadre a anilor '70-'80. Încă de la începutul anilor '50 a demarat, sub diferite motive, înlăturarea cadrelor maghiare (și evreiești) din pozițiile de încredere mai importante (în primul rînd din armată, securitatea statului, afacerile externe). În anii '70 procesul s-a intensificat. Membrii generației care a ajuns în poziții de conducere încă din anii 1945-48 (avînd în general un serios trecut în mișcarea muncitorească sau în lupta ilegalistă) au fost deja triați sau au ajuns la vîrsta pensionării.⁴⁶ În anii '70, în posturi de conducere nu se mai găsesc maghiari. (Îndepărtarea cadrelor maghiare indezirabile a fost ușurată de practica generală a „rotației cadrelor”). Dacă totuși, în cîteva locuri, au mai rămas cadre de *origine* maghiară (în fruntea celor două județe secuiești Harghita și Covasna, de exemplu), acestea, de regulă, nu se identificau cu comunitatea maghiară, fiind considerate din acest motiv „maghiari de decorație”. În schimb, la nivelele „reprezentative” (adică nu în poziții de putere, ci în Marea Adunare Națională, de exemplu), s-a manifestat o mare grijă ca minoritățile naționale să fie reprezentate în conformitate cu proporția lor demografică pe țară. (Sublinierea reprezentării proporționale a naționalităților în parlament sau în consiliile populare a fost unul din subiectele predilecte ale propagandei românești...)

„Mica revoluție culturală” și politica de omogenizare

„Relaxarea” generală, politica mai „conciliantă” față de minoritatea maghiară nu au ținut însă mult. În vara lui 1971, reînțorși din China și Coreea de Nord, soții Ceaușescu lansează o nouă politică culturală care va influența și politica față de maghiari. La începutul lui iulie secretarul general a convocat Comitetul Politic Executiv al CC al PCR. Prezentînd noile sale propuneri legate de minoritățile naționale, el a făcut următoarea afirmație: „Sarcina organelor de partid este aceea de a combate ferm orice tendință și formă de manifestare a naționalismului”⁴⁷ (bineînțeles că nu se referea la naționalismul majoritar inițiat și îndrumat de către stat!).

După o săptămîna, din expunerea susținută la „Consfățuirea de lucru a activului de partid din domeniul activității ideologice, politice și culturale” se poate afla și „cum a rezolvat partidul nostru problema națională (sic!)”. În expunerea sa, Ceaușescu — ca și la Congresul al IX-lea — a negat că România ar fi o țară multinațională (adică, ar dispune și de teritorii în care o anumită minoritate națională ar fi majoritară!), iar în locul acestui termen a utilizat formularea absurdă, conform căreia: „România se află în situația în care, pe teritorii extinse, pe lângă poporul român s-au stabilit de-a lungul secolelor și conviețuiesc împreună cu românii maghiari, germani și alte naționalități.”⁴⁸

Ce consecințe a avut pentru minoritatea maghiară noul curs poreclit „mica revoluție culturală”? Paralel cu manifestările tot mai deșănțate ale „cultului personalității” (mai precis: ale dictaturii personale) politica culturală șovină a început să atrofieze viața culturală a minorităților naționale. În cazul nostru, de exemplu, teatrele maghiare, pînă atunci autonome, au fost retrogradate la statutul de „secții” — la fel ca în trecut, școlile maghiare —, iar ansamblurile de dansuri populare de la sate sau alte grupuri de creație au fost puse sub controlul „festivalului național Cîntarea României”, organizat la sfîrșitul anilor '70, ca instrument al autoadulării secretarului general.

Pe lângă aceasta, în discursurile numărului unu al țării reapare termenul de „omogenizare”. Ce trebuie înțeles prin aceasta? Ceaușescu folosise pentru prima oară sintagma de „omogenizare a societății” în 1969, la cel de-al X-lea Congres al PCR, cînd vorbise de procesul de omogenizare a societății socialiste în urma lichidării „claselor exploatoare”.⁴⁹ Analiza evenimentelor de mai tîrziu ne demonstrează însă că, de fapt, prin omogenizare socială trebuia să înțelegem omogenizarea *etnică/lingvistică*. În consecință, prin folosirea conceptului de „omogenizare socială” trebuia mascată politica asimilării forțate. (Același scop a fost servit și de conceptul de „națiune socialistă unitară”, propus la începutul anilor '70 de colectivul de specialiști condus de Paul Niculescu-Mizil, unul dintre cei mai naționaliști politicieni ai conducerii restrînse a partidului. Acesta considerase că expresia de „omogenizare a societății” a fost demonetizată deja în fața intelectualilor minoritari...) La Conferința Națională a PCR din iunie 1972, scopul, obiectivat la nivel de directivă de partid, este deja

„formarea națiunii socialiste, incomparabil mai puternică și mai omogenă decât națiunea burgheză.”⁵⁰ (Subl.n.V.G.)

Pentru realizarea scopului propus de Ceaușescu, și anume, crearea „națiunii socialiste omogene” (din punct de vedere etnic/lingvistic), era însă necesară *asimilarea* minorităților naționale. Ca minoritățile să nu fie capabile să se împotrivescă procesului de asimilare, a fost nevoie — după cum ne arată și cazul ceangăilor din Moldova — ca, pe de o parte, să se desființeze învățământul în limba maternă, iar, pe de altă parte, să fie lichidată, într-un fel sau altul, intelectualitatea minoritară.

Apariția politicii etnocratice cu privire la învățământ și cultură

Primul pas spre lichidarea învățământului în limbile minorităților a fost decretul-lege nr.273 din 13 mai 1973 cu un caracter *vădit discriminatoriu*. Această reglementare prevedea printre altele: pentru înființarea unei clase cu limba de predare a naționalităților trebuie să fie înscriși, în cazul școlilor generale, cel puțin 26 de elevi, iar în cazul liceelor, 36 de elevi — în timp ce o clasă cu limba de predare română putea lua ființă și cu *un singur* elev înscris. Începând cu anii '70, pe lângă limitarea posibilităților de a învăța în limba maternă, în liceele pedagogice au fost pregătiți tot mai puțini învățători. (Începând din 1977/78, numai la Odorheiu Secuiesc și la Oradea au mai funcționat licee pedagogice în limba maghiară, respectiv mixte, în maghiară și română.) Din cauza acestei scăderi a numărului învățătorilor și profesorilor, la sfârșitul anilor '70, doar 4,5% din numărul total al cadrelor didactice pe țară erau de naționalitate maghiară în timp ce proporția pe țară a maghiarilor se ridica la 8-9%.

În 1977, printr-un nou decret — în strânsă legătură cu industrializarea forțată —, se va modifica din nou sistemul liceal: o parte a liceelor teoretice vor fi „reprofilate” în licee profesionale. În acest fel, o parte a liceelor teoretice cu limba de predare maghiară au fost transformate în licee profesionale. În același timp, o bună parte a acestor licee au fost profilate la profesii cu un prestigiu social inferior; în anumite specialități (informatică, asistență sanitară, administrație de stat etc.) a fost aprobată cu greu înființarea unor clase în limba maghiară. Consecințele s-au arătat repede: pînă în anii '80, proporția minorității maghiare în profesiile amintite s-a redus considerabil.

Începând din toamna lui 1976 a fost introdusă obligativitatea învățământului de zece clase. Reorganizările efectuate cu această ocazie au oferit noi privilejii pentru restrîngerea posibilităților de a învăța în limba maternă. În multe localități au fost desființate clasele XI-XII cu limba de predare maghiară.⁵¹ Elevii care au învățat în primii zece ani în limba maghiară au fost puși în fața unei alegeri: ori trec în clase cu limbă de predare română în ultimii doi ani — mulți nu au putut agree această soluție —, ori își vor continua studiile în școli profesionale. Foarte mulți au ales cea de a doua soluție, fiind constrînși să renunțe la a deveni intelectuali. (În 1978-79, din totalitatea elevilor din clasele XI-XII, abia 3% au fost maghiari.)

O altă modalitate de a frâna formarea intelectualilor a fost îngreunarea artificială a accesului tinerilor maghiari la universități și institute superioare. În anumite domenii, deja la începutul anilor '70, a fost aplicat un sever *numerus clausus*. În consecință, la mijlocul anilor '70, de exemplu, din totalitatea studenților la drept numai 1,2% au fost de etnie maghiară. La fel de proastă a fost și situația studenților maghiari de la științe economice. Doar cu puțin era mai bună situația la filologie, facultatea care asigura formarea viitoarei intelectualități umaniste, unde însă, după 1975, numărul candidaților admiși a scăzut de la 25 la 15. (Pentru a evita orice confuzie, nu era vorba de scăderea numărului candidaților maghiari, ci despre faptul că la București au fost aprobate doar atâtea locuri!) În 1976 a fost „românizată” și ultima instituție de învățământ superior cu limba de predare exclusiv maghiară: a fost înființată o secție română și la Institutul de Artă Dramatică Szentgyörgyi István din Tîrgu-Mureș. Ca urmare, numărul candidaților maghiari admiși a scăzut continuu, în timp ce acela al românilor creștea.

În calea asimilării minorității maghiare, pe lângă învățământul în limba maghiară, stătea o pătură de intelectuali încă relativ puternică care, chiar și sub presiunea condițiilor tot mai precare, a avut un rol important în formularea și ocrotirea conștiinței identitare a minorității maghiare. Pentru ca încetul cu încetul să poată fi lichidată, trebuia stăvilită completarea rîndurilor sale, una dintre modalități constînd în *repartizarea majorității licențiaților maghiari în regiuni cu populație pur românească*. Ultima reglementare a repartițiilor a fost făcută prin decretul Consiliului de Stat din 30 mai 1975.⁵² Conform acestuia, repartiția fusese reglementată central și era obligatorie. Iar toți acei absolvenți „naționaliști” (legați de plaiurile lor natale) care nu au acceptat noul loc de muncă, aflat adesea foarte departe de familia lor, trebuiau să restituie cheltuielile de studii și nu mai puteau ocupa posturi în instituțiile de stat. (Nu avea șanse mai mari nici tînărul maghiar care printr-un complex de împrejurări ar fi terminat facultatea în Ungaria: diploma obținută acolo nu era oricum recunoscută. De altfel, din 1972, autoritățile române, spre deosebire de celelalte țări socialiste, nu și-au dat acordul ca din an în an, un anumit număr de tineri să-și continue studiile în universități și institute din țara-mamă.)

Repartiția (de fapt exilarea) licențiaților maghiari în regiuni cu o populație pur românească a constituit în anii '70 o practică atît de generală (mai ales în cazul Institutului Medico-Farmaceutic din Tîrgu-Mureș)⁵³, încît în 1978 Lajos Takács, András Sütő și János Fazekas au înaintat un memorandum lui Ceaușescu cu privire la această chestiune, iar la Plenara din 13-14 martie 1978 a Consiliului Național al Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară mai multe persoane au cutezat să protesteze — cu băgare de seamă — împotriva acestor practici. Secretarul general nu a întîrziat cu răspunsul său liniștitor: „În general, trebuie să se insiste ca absolvenții, mai ales cadrele didactice, dar și cei care ajung în rețeaua sanitară sau agricolă, să fie trimiși în locurile lor natale și să nu fie trimiși în celălalt capăt al țării sau al județului.”⁵⁴ (Subl.n.V.G.)

Evoluția din anii ce-au urmat arată însă că autoritățile au „insistat” tocmai în sensul ca un număr tot mai mare de absolvenți să fie exilați în zonele pur românești. . .

Pentru realizarea „societății românești unitare”, pe lângă lichidarea învățământului în limbile minorităților, trebuia să se creeze și „cultura socialistă unitară românească”, adică trebuia lichidată cultura minorităților. Acest scop a fost slujit și de cele două legi promulgate în 1974: legea nr.63 cu privire la „moștenirea culturală națională” prevedea luarea în proprietatea statului a întregului tezaur „istoric-civilizațional”, a fiecărei relicve arheologice, iar cealaltă lege dispunea ca toate documentele aflate în posesiunea bisericilor sau a persoanelor private să treacă în proprietatea Fondului „Arhivei Naționale”. Ambele reglementări loveau înainte de toate bisericile istorice ardelenne, căci doar acolo se mai găseau diferite documente istorice și piese de tezaur. (Invocând această lege, în anii 1970-1980, au fost „colectate” multe relicve istorice și obiecte de artă care, în cel mai fericit caz, au sporit stocul vreunei colecții publice din București, iar în cel mai puțin fericit, mai devreme sau mai târziu au fost nimicite. . .)

Corelația dintre politica economică și cea minoritară

Amintisem mai devreme că partea covârșitoare a sistemului instituțional economic autonom maghiar pînă în 1948 fusese practic lichidată. Dar privarea deplină a minorității maghiare de bunurile sale economice se încheie odată cu lichidarea cooperativelor meșteșugărești, iar apoi, la începutul anilor '60, cu lichidarea marii majorități a proprietății funciare private. Cu o oarecare exagerare, se poate afirma că societatea maghiară minoritară de la începutul anilor '60 și pînă la căderea comunismului, era formată din masa angajaților *aserviți* la maximum statului.

Formarea și evoluția politicii economice românești ultracentralizate de tip stalinist au fost puternic influențate și de problema minorităților. Nu putem decît să fim de acord cu Bálint Magyar care, cu 18 ani în urmă, într-un studiu dedicat analizei dezvoltării economiei românești, a ajuns la concluzia: „Una din trăsăturile esențiale ale problemei naționale în România este angrenarea «fără zarvă» a politicii antiminoritare în procesul — dependent la începutul anilor '50, iar mai apoi autonom — al acumulării socialiste originale.” Ba, mai mult, în multe privințe, politica economică și cea națională s-au fortificat reciproc. . .” (Subl.n.V.G.)

În ceea ce privește agricultura, înfăptuirea colectivizării forțate a ridicat probleme specifice în Secuime. Pe teritoriile muntoase de aici, în multe cazuri, înființarea gospodăriilor colective se datorase conducerii locale de partid care a supralicitat prevederile planurilor centrale. Ca urmare, au fost înființate gospodării colective și în multe locuri care inițial nu figuraseră în planurile de cooperativizare.⁵⁶ În deceniul ce urmează încheierii colectivizării forțate au putut fi observate două fenomene: pe de o parte, județele locuite de secui nu aparțineau teritoriilor deosebit de dezvoltate, din care cauză decalajul față de județele cu majoritate românească era în continuă creștere. (Singurele schimbări au fost că în județul Covasna, datorită

interesului pentru cultivarea la scară industrială a sfecelei de zahăr și a cartofilor, s-au făcut investiții mai mari). Pe de altă parte, în timp ce pînă în anii '60 -'70, satele maghiare și românești învecinate aveau fiecare cooperativa lor, începînd cu sfîrșitul anilor '70 are loc un proces de *centralizare* dirijat de sus. Una din urmările „concentrării colectivelor” a fost aceea că, în multe locuri, cooperativele satelor maghiare au fost anexate la cele ale comunelor românești învecinate, privînd astfel comunitatea maghiară în cauză și de rămășițele resurselor sale economice locale.

Industrializarea forțată de tip stalinist, începută la sfîrșitul anilor '40, continuă și în a doua jumătate a anilor '60, modificîndu-i-se însă accentele: pe lîngă siderurgie și industria de oțel, industria constructoare de mașini etc, industria chimică și cea ușoară ajung și ele în prim plan. Cîteva orașe pe axa industrială a Ardealului de Sud (Brașov, Lupeni, Arad etc.) au avut dintotdeauna un număr important de locuitori maghiari. Deși investițiile anilor '60-'70 au fost cele mai importante pe această axă, minoritatea maghiară nu s-a putut bucura de avantajele industrializării. Maghiarii, cu o cultură tehnică mai dezvoltată, erau adesea excluși din procesul de industrializare, închizîndu-li-se astfel calea urbanizării. (În 1976 au fost luate măsuri și mai stricte de stabilire în orașele închise.)

Datorită faptului că pînă la mijlocul anilor '70 dezvoltarea Secuimii nu era la ordinea zilei, o parte a *surplusului de forță de muncă* s-a revărsat, de nevoie, în orașele săsești mai apropiate, mai mici, încă „deschise”, unde are loc o oarecare creștere a proporției populației maghiare.⁵⁷ În schimb, începînd de la mijlocul anilor '70, cele două județe secuiești (Harghita și Covasna) beneficiază în mai mare măsură de investițiile centrale, însă Bucureștiul corelează cu strictețe planurile de dezvoltare a învățămîntului cu cele ale industriei: începutul activității cîte unei fabrici coincidea cu absolvirea elevilor unor școli profesionale românești corespunzătoare, astfel pe lîngă aceste fabrici se vor stabili întregi clase de absolvenți români. (...)

În urma *migrației dirijate*, corelată cu industrializarea forțată, s-a accelerat și *românizarea* orașelor ardelenene.⁵⁸ Dacă în anii '50-'60 a fost modificată componența etnică a orașelor din afara Regiunii Autonome Maghiare (apoi Mureș-Autonome Maghiare), în anii '70-'80 a venit și rîndul orașelor mai mici din Secuime. Intelectuali și muncitori calificați români, care acceptau să se mute în teritoriile locuite în majoritate de maghiari, beneficiau de o retribuție mascată — așa numitul ajutor de stabilire. În privința populației românești care, începînd cu anii '60 și pînă la sfîrșitul anilor '80, s-a stabilit în orașele cu o populație inițial majoritar maghiară, trebuie precizat faptul că ea provenea din cele mai diferite zone ale țării (chiar dacă cercetările lui Károly Vécsey arată că proporția celor proveniți de dincolo de Carpați este mică față de cea evaluată anterior.⁵⁹) Drept rezultat al acestei eterogenități, „coloniștii” ajunși dintr-un mediu rural într-unul urban, necunoscut, adesea cu un nivel de civilizație și de cultură a muncii mai scăzut, nu au fost capabili (sau nici nu au vrut) să se integreze în

comunitățile date. Din cauza dezrădăcinării, aceștia au fost mai ușor manipulabili, devenind unul dintre „cele mai bune” medii de rezonanță a propagandei antimaghiare.

Intensificarea instigării antimaghiare

Odată cu intensificarea politicii de asimilare forțată apare și *propaganda șovină, antimaghiară*.⁶¹ La început, în a doua jumătate a anilor '60, încă nu publicațiile deschis instigatoare sînt caracteristice, ci publicațiile propagandistice camuflate în lucrări istorice. Acestea conțin aceleași toposuri ca și scrierile apărute la sfîrșitul anilor '70. De exemplu: în Ardeal, unicul popor „autohton” este poporul român; maghiarii cînd au descălecat în Ardeal, au găsit o civilizație românească superioară în raport cu a lor; maghiarii i-au asuprit timp de un mileniu pe românii majoritari dintotdeauna etc. (Aceste clișee pot fi găsite și în cuvîntările de atunci ale lui Ceaușescu.⁶² Diferența consta doar în aceea că, în lucrările de la sfîrșitul anilor '60, începutul anilor '70, aceste idei erau exprimate într-un mod mai *estompat*.)

La sfîrșitul anilor '70 în schimb, apar scrieri cu caracter *deschis instigator* prin care membrii „școlii istoriografice” Pascu-Drăgan ațîțau spiritele împotriva minorității maghiare. *Caracterul perfid* al regimului s-a manifestat și prin faptul că publicațiile centrale de limba maghiară au fost obligate să preia din presa română și texte de o spiritualitate extremist-fascistoidă, precum cel al lui Ion Spălățelu: „Lunga noapte a lui Sf. Bartolomeu”.⁶³ Tot în 1978 apare și „Teroarea horthystă în partea nord-estică a Transilvaniei”, care relua acuzațiile din toamna lui 1944, învinuind în mod *colectiv* minoritatea maghiară (cel puțin pe cei din Ardealul de Nord) de fascism și horthysm, iar „suferințele” românilor amplificîndu-le la scară apocaliptică.

Cortina de fier se lasă din nou

Am amintit mai devreme că la sfîrșitul anilor '40 - începutul anilor '50, între cele două „țări democrat-populare frățești” s-a lăsat o adevărată cortină de fier, care devine permeabilă încetul cu încetul de-abia pe la mijlocul anilor '60. Dezghețul n-a durat însă mult, întrucît decretul-lege nr. 225 din 6 decembrie 1974 va interzice cetățenilor străini (cu excepția rudelor apropiate) să se cazeze la persoane particulare. Cei care nu respectau prevederile legii erau pasibili de o amendă între 5-15.000 de lei. Doi ani mai tîrziu însă decretul a fost modificat în așa fel încît persoanele de cetățenie străină, dar de origine română, nu mai intrau sub incidența prevederilor restrictive. Această reglementare *discriminativă* a dezvăluit de fapt adevărata intenție a Bucureștiului: izolarea minorităților naționale — în primul rînd a minorității maghiare — de țara-mamă.⁶⁴

Începînd din a doua jumătate a anilor '70, Bucureștiul și Budapesta au dus o practică diametral opusă și în privința politicii-pașapoartelor: în timp ce România a restrîns din nou posibilitățile de călătorie în străinătate (eliberîndu-se doar din

doi în doi ani pașapoarte turistice), Ungaria a simplificat formalitățile necesare efectuării călătoriilor în țările socialiste (de la sfârșitul anilor '70 nu se mai limitează numărul călătoriilor în țările socialiste). De la începutul anilor '80 (paralel cu creșterea greutăților economice), cortina de fier din partea României se lasă treptat: din an în an se eliberează un număr tot mai mic de pașapoarte, cercul celor cu pașaport de mic trafic a fost redus de la început (populația orașelor de frontieră mai mari nu putea profita de acest avantaj), celor obligați pentru serviciul militar — mai ales aflați înaintea recrutării — li s-au eliberat tot mai greu pașapoarte, ca și celor care aveau rude rămase în străinătate. Pe de altă parte, la granița maghiaro-română, intrarea cetățenilor maghiari era îngreunată prin tot mai multe piedici „administrative”.

Începând cu sfârșitul anilor '70 — începutul anilor '80 — ca un barometru al răcirii legăturilor dintre cele două state și partide, și a intensificării politicii antimaghiare — sub fel și fel de pretexte artificiale, organele române de frontieră tot mai des refuzau intrarea în țară a cetățenilor maghiari. Are loc o vînătoare sistematică împotriva publicațiilor și cărților în limba maghiară care (în primul rînd cele cu tematică istorică) erau confiscate în masă. (Baza juridică pentru confiscare a fost creată încă în 1974 cînd, prin legea presei, a fost interzisă introducerea în țară a publicațiilor străine, în scopul „difuzării”). Mai tîrziu, în noiembrie 1983 — după informațiile Agenției Maghiare Ardelene de „tiri”⁶⁵ — s-a întîmplat și ca punctele de trecere de frontieră Nădlac și Curtici să fie închise pe cîte o jumătate de zi, iar toți maghiarii care vroiau să treacă să fie întorși din drum...

Ultimul asalt: „eliminarea virtuală” a minorității maghiare

Încă în 1981, un istoric occidental considera că, „de teama reacțiilor interne (?) și externe, Bucureștiul nu va risca o ripostă dură la protestele minorităților...”⁶⁶ Dacă Bucureștiul într-adevăr nu avea de ce să se teamă de „reacții interne”, se putea observa însă că, pînă la începutul anilor '80, a ținut totuși cont de anumite reacții externe (în primul rînd ale Washingtonului). În jurul anilor 1983-84 regimul devenise însă tot mai *insensibil*, de parcă și-ar fi pierdut flexibilitatea tactică.⁶⁷ Devenise mai *agresiv* și în aplicarea șovinismului antimaghiar, *mai grosolan* în stil și *mai nerăbdător*, față de perioadele anterioare.

O atare schimbare de atitudine a regimului o putem explica prin mai multe cauze. Pe de o parte, situația internă s-a deteriorat tot mai mult. Intensificarea crizei economice, prăbușirea aprovizionării populației lăsau să se întrevadă pericolul unor revolte ale foamei, pericolul de a se repeta și în altă parte mișcările greviste ale minerilor din valea Jiului din 1977. Bineînțeles, în astfel de situații de criză, orice regim totalitar se străduiește să canalizeze în alte direcții nemulțumirile acumulate, căutînd să găsească un *țap ispășitor*. Întrucît „eternul țap ispășitor”, evreimea, dispăruse aproape în întregime (emigrînd) din țară, locul ei în centrul

propagandei șovine a fost ocupat în mod firesc de către maghiari. (Lucru cu atât mai facil cu cât, după spălarea creierului de mai bine de un secol, masele românești erau convinse de „vinovația istorică” a maghiarilor...)

Situația conducerii de partid fusese înrăutățită, pe lângă intensificarea crizei interne, și de schimbarea relațiilor internaționale. După Helsinki, dimensiunea drepturilor omului trece în prim plan, mediile occidentale acordându-i tot mai multă atenție, iar datorită așa-numitei „renașteri etnice” Occidentul devine mult mai sensibil în privința problemei minorităților, decât fusese mai înainte. Or, faima României devenise tot mai proastă atât în privința drepturilor omului, cât și în cea a minorităților.⁶⁸ Aprecierea și așa proastă a țării a fost deteriorată și mai mult la sfârșitul anilor '70 de falimentul economico-financiar.

În final, dar nu în ultimul rând, trebuie luat în considerație și un factor subiectiv, în măsura în care, în orice sistem totalitar, notele personale ale dictatorilor influențează puternic și evoluția politică a regimului. Așa a fost și în România. În opinia lui Ion Pacepa (care, în calitatea sa de „șef al spionajului”, l-a cunoscut într-adevăr de aproape pe conducătorul țării), Ceaușescu a fost dintotdeauna un naționalist fanatic, care „cel mai mult îi ura pe maghiarii din România.”⁶⁹ Nu este de mirare că, după toate acestea, resimțind necazurile tot mai grave, „geniul Carpaților” devenea tot mai agresiv și mai intolerant față de minoritatea maghiară. Poate a simțit că timpurile nu-i mai sînt favorabile, căci din anii '80 nu mai găsim nici urmă a tacticii sale politice anterioare și a manipulării prin concesii parțiale. Peste toate acestea, o influență tot mai mare în chestiuni curente va avea „prima doamnă”, Elena Ceaușescu, și mai limitată și mai violentă decât soțul ei. Conform mai multor surse de încredere, de la mijlocul anilor '80, în politica față de maghiari, deciziile se luau în așa-numitul „cabinet doi”, adică de către Elena Ceaușescu, a cărei ură viscerală față de maghiari era bine cunoscută.

Criza economică a afectat în multe privințe mai puternic minoritatea maghiară decât majoritatea românească. De exemplu, unul dintre simptomele crizei, *șomajul* - conform unor mărturii care, bineînțeles, nu pot fi confirmate prin statisticile oficiale — i-a lovit pe tinerii maghiari într-o măsură mai mare decât pe tinerii români. Datorită faptului că stabilirea românilor în orașele ardelene a continuat fără întreruperi pînă în anul 1989⁷⁰, în ciuda crizei economice, în privința ocupării locurilor de muncă românii au fost firește avantajați. (De altfel, șomajul era calificat în România drept „parazitism” fiind pedepsit în baza decretului prezidențial 153/1970). Șomajul, nerecunoscut oficial, lipsa de perspectivă — pe lângă oprimarea minorităților —, devin adesea cauzele *emigrării* legale sau ilegale.(...)

La sfârșitul anilor '80, „recrutarea” oamenilor pe șantierul de interes național (la „monumente” ale megalomaniei naționale, precum centrala atomică de la Cernavodă, sau «Casa Poporului» din București) devenise o practică obișnuită, ceea ce însemna că acela care primea „ordin de chemare” era rupt de familia sa timp de mai

multe luni sau trebuia să lucreze în condiții de muncă extreme. Au fost și cazuri în care muncitorii erau „detașați” în masă, împreună *cu familiile lor*, la complexe industriale din Regat sau în zonele miniere. ⁷¹ Ei cum muncitorii calificați și inginerii maghiari sau germani erau considerați mai de încredere și, în general, mai apreciați, aceste dispoziții loveau în mod prioritar minoritatea germană sau cea maghiară.⁷¹

În această perioadă nu numai adulții erau „exilați” la locuri de muncă aflate departe de casa lor, ci și *copiii* maghiari. În toamna anului 1988 se plănuise repartizarea unor clase întregi de liceu în județele de dincolo de Carpați. (În locul elevilor maghiari au fost aduși elevi români.) Planul prevedea mutarea — în bună parte în localități din Regat sau cel puțin în localități transilvane cu populație pur românească⁷² — a 1200-1400 de elevi maghiari din județul Harghita, 1450 din județul Mureș și 1730 din județul Cluj. Scopul era evident: copiii smulși din mediul lor de-acasă, într-un mediu românesc ar fi fost mult mai ușor lipsiți de limba și de conștiința identității lor.⁷³ (O demonstrase foarte bine cazul preoților ceangăi-unguri, care, scoși din mediul lor de-acasă, în seminariile teologice românești, erau educați să uite limba strămoșilor lor și să devină antimaghiari fanatici.) Când acest plan fascistoid a ieșit la iveală, indignarea părinților maghiari a fost atât de mare, încât majoritatea elevilor în cauză au refuzat să-și părăsească locurile natale, „oponenților” refuzându-li-se însă atât locuri de muncă dar și posibilitatea de a-și continua studiile. În final, câți elevi au ajuns efectiv în școlile din Regat și ce soartă au avut acolo în continuare, rămân deocamdată necunoscute.

Paralel cu accentuarea crizei economice, cu înrăutățirea aprovizionării populației, instigarea împotriva maghiarilor a devenit tot mai zgomotoasă, mai sălbatică și mai sistematică. În 1984 editura minorităților naționale, Kriterion, a fost pusă să publice în limba maghiară lucrarea de propagandă, ambalată într-un veșmânt „științific”, (*Ce este Transilvania? Civilizația transilvană în cadrul civilizației române*), a faimosului istoric șovin, hungarofob, ⁷⁴tefan Pascu, lucrare construită pe binecunoscutele stereotipii mai vechi. Apariția în Ungaria a *Istoriei Transilvaniei* a fost un excelent pretext pentru intensificarea isteriei antimaghiare. În propaganda curentă se dezlănțuie un nou val al instigărilor antimaghiare, care a răsunat aproape fără încetare pînă în decembrie 1989. După apariția în 1983 a cărții lui Lăncrănjan (*Cuvînt despre Transilvania*)⁷⁵, cărți, articole scrise în spirit extremist șovin, fascistoid au fost publicate în serie.⁷⁶ (Este de ajuns poate să ilustrăm teribila atmosferă cu un citat dintr-un articol furibund apărut în 1987 în revista *Orizont* din Timișoara: „...maghiarii, acest popor asiatic sălbatic, nici pînă în ziua de azi nu s-a ridicat la un nivel de civilizație, pentru care să li se cuvină măcar Pusta.”⁷⁷

Pe deasupra, aceste articole, cărți erau publicate nu numai în limba română (și în limbile occidentale de largă circulație) ci, cel puțin o parte din ele, și *în limba maghiară*.⁷⁸ În opinia noastră, Bucureștiul nu putea să aibă alt scop decît *provocarea comunității maghiare, „testarea” răbdării sale.*

Intoleranța regimului era exprimată și prin rapida agravare a situației învățământului în limba maghiară. Pretutindeni au fost desființate liceele cu limbă de predare exclusiv maghiară, înființarea secțiilor fiind urmată adesea de atrofierea secțiilor maghiare până la dispariția lor treptată. Pe la mijlocul anilor '80, în multe localități mai mari din Banat și de pe Cîmpie, unde trăiau și maghiari, nu mai funcționase nici o clasă în limba maghiară. Începuse românizarea chiar și a Secuimii. În 1984, în județul Harghita fusese numit un nou secretar județean de partid și un nou inspector școlar general, ambii fiind binecunoscuți șovini români.⁷⁹ În urma activității lor, până în 1989, într-un județ cu o majoritate maghiară de 80%, dispărea aproape complet învățământul mediu în limba maghiară. (La fel s-a întâmplat și în județul Covasna.) Pentru clasele maghiare încă rămase, fuseseră numiți tot mai mulți profesori care nu cunoșteau limba maghiară, făcând astfel iluzoriu învățământul în limba maghiară.

Rezervele intelectualității maghiare au ajuns la un nivel critic. Deși exista o acută lipsă de medici și profesori de liceu maghiari, la facultățile de profil fuseseră admiși *tot mai puțini* studenți. (Între anii 1980-1989 numărul candidaților maghiari admiși la Institutul de Medicină din Tîrgu-Mureș a scăzut la un sfert!) Repartizarea studenților în zone cu populație românească a devenit o practică aproape curentă. Nu numai majoritatea absolvenților de la Medicină au fost împrăștiați astfel⁸⁰, ci și cei de la Filologie. De exemplu, în 1985, dintre absolvenții specialității *limba maghiară* + o limbă străină, au fost repartizați în Ardeal doar 5, restul de 16 ajungînd în diferite județe din Regat, în timp ce 70% din absolvenții români puteau rămîne în Ardeal. Această discriminare crasă i-a indignat atît de mult pe cei în cauză încît mulți dintre ei au refuzat postul ce li s-a oferit. Cu această ocazie s-a întîmplat pentru prima oară că un grup de intelectuali maghiari *a protestat organizat* împotriva acestor practici de repartiție.

În ultima jumătate a deceniului menționat, regimul a avut o atitudine tot mai dură față de intelectualitatea maghiară. Cei de la vîrf fiind conștienți că o comunitate poate fi transformată într-o masă amorfă ușor manipulabilă dacă este decapitată de elita sa intelectuală, la mijlocul anilor '80 au ales tactica eliberării pașapoartelor de emigrare majorității solicitanților (respectiv, pașaportul turistic, în speranța că nu se vor mai întoarce). Astfel a putut pleca în Ungaria marea parte a redactorilor și autorilor publicației samizdat *Ellenpontok* (Contrapunct) și a membrilor cercului „*Limes*”. (În anii '80, circa 50 de scriitori, poeți, ziariști, redactori, zeci și zeci de actori, compozitori și artiști plastici s-au stabilit în străinătate.) Cei care nu au fost dispuși să plece din țară, continuîndu-și activitățile „antistatale”, „antinaționale”, au fost persecutați sistematic, iar la cumpăna anilor 1983-84 mulți au fost arestați. Mai multe persoane au fost împinse de Securitate la *sinucidere* sau au fost *uciși*. (Printre victimele securității se numără, printre alții, preotul catolic Géza Pálffy, preotul evanghelic Iván Hadházy, la fel și actorul Árpád Visky.) În 1988, chiar și ambasadorul Republicii Populare Ungare s-a simțit obligat să constate: „devine tot mai evident că, împotriva intelectualilor maghiari, conducerea românească a declanșat un război.”⁸¹

La sfârșitul anului 1984 conducerea de la București se decide pentru o nouă turură în politica sa „lingvistică”. Expresiile folosite pînă atunci, de felul: „fără deosebire de naționalitate”, „toți cetățenii țării”, „naționalități conlocuitoare” etc, au fost înlocuite cu expresia „oameni ai muncii români de naționalitate maghiară.”⁸² Faptul poate fi interpretat ca un pas important: prin introducerea acestei expresii conducerea de partid își propusese într-un fel „desființarea virtuală” a minorității naționale maghiare. Începînd din 1985 uzul expresiei devine general (în 1988 — în timpul președinției lui Mihály Gere — a fost schimbată și denumirea în : „*Consiliul Oamenilor Muncii Români de Naționalitate Maghiară*”) Reacția intelectualității maghiare ardelenă la „transformarea sa în români” este bine ilustrată de răbufnirea lui Gáspár Biró (membru al cercului *Limes*, emigrat din Sf. Gheorghe): „Este ceva fără precedent în ceea ce privește epoca de după 1945: am fost minorități, naționalități, conlocuitori, conviețuitori, ca să ne dăm seama acum că de fapt, sîntem români!”⁸³

După această „desființare virtuală” a minorității maghiare, trebuia să urmeze și ștergerea trecutului ei. Deși încă în anii '70 nucleul istoric al mai multor orașe ardeleni, mai devreme majoritar maghiare, a fost trunchiat, din anii '80, numeroase exemple arată că autoritățile au căutat *în mod conștient* să distrugă monumentele istorice maghiare și germane.⁸⁴ Conform planului, „distrugerea orașelor” trebuia să fie urmată la sfârșitul anilor '80 de „distrugerea satelor”. Programul denumit „sistemizarea localităților țării” a fost motivat de Ceaușescu, printre altele, prin ideea că, astfel, se va mări suprafața terenului arabil, scopul ascuns fiind ștergerea înfățișării și dominanței maghiare și germane în majoritatea așezărilor ardeleni. (Realizarea planului ar fi dus la accelerarea asimilării, fiindcă populația smulsă din mediul ei strămoșesc și transplantată într-un mediu străin, eventual în localități cu populație majoritar românească, ar fi putut rezista mult mai puțin presiunilor asimilatoare).

Nimicirea fizică a satelor a fost precedată de nimicirea lor *simbolică*, dat fiind faptul că, din aprilie 1988, în presa naționalităților, numele localităților puteau să apară numai în limba română. La acea oră, decretul privea în bună parte doar presa scrisă (maghiară, germană, sîrbo-croată etc), deoarece din 1985 emisiunile televiziunii centrale, ca și cele ale studiourilor teritoriale de radio în limbile naționalităților — pe motiv de „economie” — fuseseră deja desființate. (Un indiciu al programării pe termen lung al acestei „economisiri forțate” a fost că, cea mai mare parte a angajaților acestor studiouri a fost concediată iar o bună parte din arhiva sonoră a fost distrusă.)

Începînd cu mijlocul anilor '80, din cauza „campaniei” antimaghiare și a sărăciei generalizate, tot mai mulți au ales alternativa părăsirii țării fie legal, prin întregirea familiei, sau ilegal, prin fuga peste graniță.⁸⁵ Evadarea prin trecerea ilegală a frontierei a devenit însă periculoasă fiindcă, la fel ca la sfârșitul anilor '40, grănicerii au folosit din nou armele împotriva fugarilor. (Trebuie să remarcăm

că, la început, autoritățile maghiare au avut un comportament destul de *ambivalent* față de refugiații ardeleni. Se pare că unii politicieni — cei din nucleul „dur” al conducerii de partid —, ar fi fost dispuși să sacrifice minoritatea maghiară fără remușcări pe altarul relațiilor de bună vecinătate, dar larga solidarizare a populației din Ungaria cu refugiații a împiedicat ca aceștia să fie predați în mod deschis și în masă autorităților românești.

În parte din cauza adăpostirii refugiaților, în parte datorită intensificării campaniei antiungurești prilejuită de apariția *Istoriei Transilvaniei*, relațiile dintre Budapesta și București s-au alterat în așa măsură încât ele păreau să evoce atmosfera războiului rece. Deteriorarea relațiilor reiese și din faptul că, deși Ceaușescu propusese de mai multe ori o întâlnire la nivel înalt, Kádár nu a considerat că ar avea sens să se repete întâlnirea din 1977. Mai târziu, când succesorul său, Károly Grósz, se va întâlni totuși în septembrie 1988 la Arad cu Ceaușescu, după un „dialog al surzilor” din prima zi, a doua zi Grósz avea să accepte în toate chestiunile punctul de vedere al partenerului român. Însă, nici după această victorie diplomatică a lui Ceaușescu relațiile dintre cele două țări nu s-au ameliorat în chestiunile de fond...

Parțial datorită alterării relațiilor dintre cele două partide și state, parțial datorită isteriei antimaghiare, de la mijlocul anilor '80, în multiple cazuri, au fost reînforși de la frontiera maghiaro-română grupuri întregi de cetățeni maghiari care doreau să călătorească în România. (În prima parte a anului 1985, trei mii de cetățeni maghiari au fost împiedicați, sub diferite pretexte, să treacă în România.) În ultimele zile ale lunii iulie 1988, ca măsură represivă pentru demonstrația anti-Ceaușescu de la Budapesta, la care participaseră peste o sută de mii de oameni, conducerea românească a luat o decizie fără precedent în istoria diplomației europene postbelice, închizând consulatul maghiar din Cluj, consulul fiind obligat să părăsească țara în 48 de ore. Timp de trei-patru zile după demonstrație, practic nimănui nu i s-a permis să intre din Ungaria în România.

Răsturnat în decembrie 1989, regimul Ceaușescu, din fericire, nu și-a mai putut desăvârși planurile. Pentru scurt timp s-ar fi putut crede că noua conducere vrea într-adevăr să *pună capăt* celor șaptezeci de ani de politică antimaghiară. Numai după câteva săptămâni însă a ieșit la iveală că doar tactica fusese modificată, strategia rămăsese aceeași ...

După această sumară trecere în revistă a aproape jumătate de secol de politică românească dusă față de maghiari, credem că nu se poate să nu se observe că, de la căderea regimului fascist al lui Antonescu și pînă la căderea regimului național-comunist al lui Ceaușescu, grupurile politice conducătoare nu au renunțat *niciodată* la planul lor strategic, datînd încă de la constituirea României Mari, de a crea — după modelul Franței —, un stat național unitar („omogen”). Diferența dintre practicile politice proprii diferitelor perioade a constat doar în aceea că, dacă în

toamna anului 1944 și în a două jumătate a anilor '80, conducătorii partidelor istorice, respectiv Ceaușescu, exprimaseră în mod deschis scopul strategic urmărit, în alte perioade, obiectivele propuse erau mascate ori prin concesiile *efective* (ca pe vremea lui Groza), ori prin concesiile *aparente*. și în aceste perioade era vorba doar de o modificare — datorată unor factori externi și/sau interni — a *tacticii*, tocmai pentru ca *strategia* să poată *rămîne neschimbată*. (Între 1945-47 se face un pas înapoi doar din necesitate, o retragere temporară pentru a nu periclita stăpînirea Ardealului.)

Iar, în ceea ce privește „problema maghiară”, numai în parte putem fi de acord cu punctul de vedere al acelor specialiști și intelectuali din Occident sau din Ungaria, conform cărora în acești ultimi optzeci de ani deteriorarea relațiilor maghiaro-române s-ar fi datorat tot timpul propagandei șovine, manipulative a elitelor politice, în timp ce cele două popoare ar conviețui pașnic dacă n-ar fi ațîțați „de sus”. Nu putem să uităm că partea covârșitoare a societății românești, captivă gîndirii în termenii statului național, este convinsă că minoritatea maghiară (și pînă a reprezentat ceva, cea evreiască, germană, rusă) constituie *o coloană a cincea virtuală*. Datorită secularii spălării a creierului, acești români cred cu fermitate că minoritatea (îndeosebi cea maghiară, „veșnic iredentistă”!) constituie *un factor de destabilizare*, pentru că în loc să se asimileze de bună voie sau să emigreze din țară, este continuu nemulțumită, revendicîndu-și „privilegiile”. În plus, în perioada „socialismului real” (se pare că parțial chiar și în zilele noastre), atît marea majoritate a societății românești, cît și elita politică românească au fost ferm convinse că în România nu exista de fapt vreo problemă națională, maghiarii din România neavînd vreun motiv real să fie nemulțumiți. Nemulțumirea maghiarilor este generată și menținută de fapt de Ungaria (prin agenții săi, adică naționaliștii maghiari din România, atît pe calea rețelelor sale secrete, cît și pe cea, ocolitoare, occidentală), în esență pentru că Ungaria nu a renunțat în perspectivă la Ardeal, și pentru că ea încearcă să creeze, din însărcinare sovietică, neliniște internă în România.”⁸⁶

În consecință, nu este exagerată afirmația conform căreia evoluția politicii României față de maghiari este influențată și de factori *iraționali*. Cercetarea acestora însă nu mai cade în sarcina istoricului. □

NOTE

1. Sîntem conștienți de faptul că - în absența surselor românești de arhivă — abordarea noastră deocamdată nu poate fi decît schematică. Considerăm totuși că sursele care ne stau la dispoziție oferă o bază corespunzătoare cercetărilor ulterioare.

2. Putem observa la mai mulți autori că, deși titlurile sugerează ca subiect politica națională românească, la o privire mai atentă putem constata că se ocupă de fapt exclusiv de politica față de minoritatea maghiară. (vezi printre altele: Lipcsey Ildikó: *A román nemzetiségpolitika négy évtizede*. Külpolitika, nr.2/1989, precum și Fülöp Mihály: *România nemzetiségi politikája*. Budapest, 1982. Magyar Külügyi Intézet, manuscris dactilografiat. Proprietatea autorului.) Remarcăm totodată, pe baza studiilor, a surselor bibliografice cunoscute pînă acum, publicate în ultimii ani de istoricii români, că cercetarea istoriei contemporane în România este, se pare,

centrată puternic pe istoria politică (îndeosebi problematica PCR de dinainte și de după 1945 sau cea a epocii Ceaușescu), problema minoritară fiind în fond ignorată. Studiul lui Virgil Țarau, *Problema națională în politica Partidului Comunist Român în anii 1944-1946. Considerații preliminare* (apărut în Analele din 1997 ale Institutului de Istorie din Cluj) poate fi considerat ca o rară excepție. Dar concepția studiului este bine reflectată însăși de alegerea titlului: cercetarea „problemei naționale(!)” în politica PCR...

3. Conform recensământului din 1930, din totalul populației erau, cu cifre rotunjite, 7% maghiari, 4-4% evrei respectiv germani, 3% ucrainieni, 2% bulgari.

4. Menționăm că, în epoca tratată de noi, Bucureștiul ducea adesea o politică diferită față de cîte o minoritate națională în comparație cu celelalte. De exemplu, în timp ce pentru maghiari se înființează o „regiune autonomă”, pe sîrbii și croații din Banat îi deportează în Bărăgan. Sau, în timp ce în anii '70, evreii și germanii, fiind „răscumpărați”, pot părăsi — contra unei sume — țara, cea mai mare parte a cererilor de „unificare a familiei” din partea maghiarilor este respinsă...

5. Din „vorbele scăpate” de unii politicieni responsabili reiese că, dacă ar fi avut ocazia (adică, dacă Moscova ar fi încuviințat așa ceva, ca în cazul cehilor), nu s-ar fi dat înapoi nici de la deportarea colectivă a maghiarilor. (Vezi, de exemplu, interviul acordat de Ionel Pop, inspector al Ardealului de Nord, Curierului din București din 20 octombrie 1944.)

6. Cf. *Fehér Könyv az 1944 őszi magyarellenes atrocitásokról*. (Red.: Gáll Mária, Imreh Ferenc), Cluj, 1995 („Gărzile de voluntari” — formate din foștii membri ai Gărzilor de Fier, refugiați din Ardealul de Nord, indivizi cu antecedente penale, au acționat independent unii de alții, dar cu știrea, ba chiar sprijinul conducerii militare române. Formația condusă de Gavril Olteanu — purtînd numele lui Iuliu Maniu — era compusă din circa 600 de persoane și oficial vînau „partizani naziști și horthyști.”)

7. Ministrul cu problemele minoritare, Gh. Vlădescu-Răcoasa a formulat această problemă pentru gazeta Tribuna Poporului în felul următor: „România nu se poate prezenta la tratativele viitoare de pace, cu minorități răzvrătite.”

8. Începînd din toamna anului 1944 nu mai putem vorbi de presă maghiară independentă. În toamna anului 1944 doar stînga maghiară (Uniunea Populară Maghiară condusă de comuniști, respectiv grupurile maghiare ale PCR și PSDR) mai primeau aprobare pentru înființarea de publicații. Atitudinea acestora era destul de lipsită de critică față de guvernul Groza, iar cînd gazeta clujeană social-democrată „Erdély” s-a încumetat uneori să fie mai critică, intervenea cenzura...

9. După părerea unor contemporani și a unor istorici specializați în domeniu, problema frontierelor a fost decisă în favoarea României, deja în momentul eșuării „ieșirii” Budapestei din război, la 15 octombrie 1944. Parțial este adevărat, pentru că după această dată Uniunea Sovietică a fost ferm de partea Bucureștiului în privința litigiului de frontieră. Cu toate acestea, conducerea română — chiar și o bună parte a opiniei publice românești! — *s-a temut* ca nu cumva, Consiliul Miniștrilor de Externe să accepte totuși o oarecare corecție a frontierelor în favoarea Ungariei. După părerea noastră, această *teamă* reală a fost unul dintre cei mai puternici factori de motivație în tratarea „problemei maghiare” în 1945-46.

10. Magyar Országos Levéltár Jelenkori Gyűjtemény (Colecția Contemporană a Arhivei Naționale Ungare) (în continuare MOL), Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztály iratai (Documentele Departamentului de Pregătire a Păcii al Ministerului de Externe) (în continuare KÜM BéO) în XIX.-J-I-a, cutia 63, piesa IV-150, 720/Bé.-1946.

11. Este foarte caracteristică opinia din acea vreme, cum că: „În România atunci va fi democrație cînd toți maghiarii vor pleca în Ungaria și toți evreii în Palestina.”

12. Conform unei informări din toamna anului 1945, „la Cluj, în decursul unei singure luni, au fost colonizați 5.000 de studenți, 8.000 de liceeni și 3.000 de funcționari universitari și

publici...” (Dacă la sfârșitul lui 1944 la Cluj trăiau 10.000 de români, în urma românizării în 1948 trăiau deja 47.000 !) Raportul poate fi găsit la MOL, KüM BéO, XIX-J-I-a, cutia 63, IV-142. 40.550/Bé.-1945.

13. Dispoziția nr. 1/97/456/VIII. a Consiliului de Miniștri către Ministerul de Interne și Ministerul pentru Problemele Minoritare dispunea ca toți conducătorii organelor executive subordonate celor două instituții „să expulzeze toată naționalitatea maghiară care trăiește în prezent sub administrație românească”. (Din fericire situația politică nu a făcut posibilă executarea ordinului...) MOL, KüM BéO, XIX-J-I-a, cutia 61, piesa IV-144, 54/res/Bé.-1945.

14. Referitor la aceasta, vezi mai pe larg studiile noastre în Magyar Kisebbség nr. 4/1996 („Az 1945-ös erdélyi földreform a Groza-kormány kisebbségpolitikájának tükrében”), respectiv în Valóság nr.3/1998 („Az erdélyi magyar szövetszettek sorsa a második világháború után”).

15. MOL, KüM BéO, cutia 62, IV-146., 1107/Bé/1946.

16. ⁴ profesorii Universității Bolyai știau ce rol important joacă universitatea maghiară în propaganda românească, ca atare erau pe drept revoltați de faptul că guvernul tergiversa plata celor 2 miliarde de lei necesare modificărilor... Mai pe larg, vezi: *Erdély magyar egyeteme 1944-1949*. Vol. II.) Sub red.: János Lázok — Gábor Vincze) Tg.Mures, 1998,139.

17. Gh.Vlădescu-Răcoasa formula astfel: „Noțiunea de minoritar are un conținut degradant, reflectă o stare de inferioritate. În România nici un cetățean de naționalitate maghiară, germană, bulgară, rutenă etc, nu poate fi în vreun sens minoritar. Poate fi doar pur și simplu cetățean, posesorul a tuturor astfel de drepturi și îndatoriri pe care le aduce cu sine organizația statală a țării. Maghiarii, bulgarii, germanii, etc. constituie minorități doar din punct de vedere statistic...” (România Liberă, 18 noiembrie 1944.)

18. Au mai existat și excepții. Publicistul tîrgumureșan Károly Vigh critica astfel statutul naționalităților în numărul din 11 februarie 1945 din Szabad Szó: „Statutul desființează atât în titlul său cât și în text denumirea de minoritate. Dar oare schimbă aceasta ceva în situația de a fi minoritar? (...) Din Statutul Naționalităților putem afla cine este minoritar. Cel care este minoritar chiar și atunci când întâmplător este în majoritate numerică. Statutul român al «naționalităților» legalizează această stare de minoritar.”

19. Atribuțiunile „subministerului” erau următoarele: *studierea* „problemelor izvorâte din manifestările vitale” ale minorităților naționale; soluționarea acestor probleme conform principiilor Statutului Naționalităților; *verificarea și supravegherea* măsurilor referitoare la minoritățile naționale. Cf: *A nemzetiségi politika három éve a demokratikus Romániában*. București, 1948. Ediția Ministerului Naționalităților (sic!), 4.

20. Publicația propagandistică de mai sus îi descrie pe cei trei politicieni ca fiind cei care „au inițiat, au dirijat și supravegheat în mod consecvent garantarea practică a egalității în drepturi a tuturor cetățenilor.” Op.cit, 12.

21. Süle, Andrea: *A Román Kommunista Párt nemzetiségpolitikája a pártdokumentumok tükrében*. In: Jelentések a határon túli magyar kisebbségek helyzetéről. Budapest, 1988. Medvetánc Könyvek, 139.

22. Bineînțeles, acesta din urmă nu era îndreptat împotriva minorității maghiare (sau germane), totuși cele mai afectate au fost aceste două minorități, deoarece printre ele se găsea proporția mai importantă a celor cu averi, cu capital privat mai însemnat.

23. Cîteva exemple de românizare a orașelor: proporția maghiarilor în populația Clujului în 1944 - 88%, în 1948 doar 58%; Tîrgu-Mureș în 1944 - 94%, în 1948 doar 74%; Oradea în 1941 - 92%, iar în 1948 doar 64%; Satu Mare în 1941 - 92%, iar în 1948 doar 66%. Sursa: *Erdélyi településeink népessége nemzetiség szerint (1930-1992)* Budapest, KSH 1996. (Calculul ne aparține).

24. În raportul ambasadorului ungar de la București din 21 decembrie 1948 se poate citi că: „din partea română s-a lovit de un refuz categoric permisiunea intrării în România chiar și a membrilor de familie și a repatriaților”. (MOL, Román TŰK XIX-J-1-j, cutia 18, dosarul 16/b, 039-48.)
25. *Proiectul de Constituție al Republicii Populare Române* (București, 1948), ediția Frontului Democrației Populare, articolul 25.
26. *Népijság*, 21 mai 1949.
27. *Romániai Magyar Szó*, 15 decembrie 1948.
28. A existat însă o diferență însemnată. În Constituția din '48 nu a existat o referire specială la limba procedurii juridice, în timp ce în cea din '52 se precizează că limba acesteia este română, dar în regiunile și raioanele „în care locuiesc alte naționalități decât cea română, este garantată” folosirea limbii materne a populației respective. (Începând cu sfârșitul anilor '50, începutul anilor '60, utilizarea limbii naționalităților în practica juridică s-a putut afirma din ce în ce mai puțin.)
29. Mai pe larg, vezi studiul nostru: „*Változás a Román Munkáspárt magyarság-politikájában: a kolozsvári magyar nyelvű felsőoktatás felmorzsolása (1950-1959)*” *Korunk*, nr.4/1997, 70-82.
30. Public, Gheorghiu-Dej a folosit pentru prima oară expresia de „minoritate națională” la Congresul învățătorilor din aprilie 1952. ^aÎn Constituția din 1948 este folosită expresia de „naționalități conlocuitoare”, în timp ce în cea din 1952 apare expresia de „minoritate națională”.
31. MOL Román TŰK, XIX-J-1-j, cutia 18., dosarul 16/b, 171/szig.biz./1952.
32. În toamna lui 1956 au fost desființate toate (patru) liceele pedagogice, pînă atunci independente, pregătirea învățătorilor maghiari continuînd doar în cinci secții. Cf.: *Învățămîntul de toate gradele în limbile minorităților naționale după limba de predare în anii școlari 1955/56-1958/59*. Anuarul statistic al R.P.R., 1959, București, 1959. '
33. MOL secția documentelor MDP-MSZMP, documentele MSZMP KB Külpolitikai Osztály, 288. fond, 32/1959/5.ö.e.,80.
34. MOL secția documentelor MDP-MSZMP, 288. fond, 32/1958/8.ö.e., 213-218.
35. Consecințele pe termen lung ale politicii naționaliste minoritare și de învățămînt pot fi revelate cu un deceniu și jumătate mai tîrziu și din datele recensămîntului din 1966: la fiecare o mie de cetățeni români care au împlinit 12 ani reveneau 22 de licențiați, în timp ce la cei maghiari reveneau doar 15.
36. Este semnificativ totodată faptul că în cartea lui Constantin C. Giurescu: „*Erdély a román nép történelmében*” (Ardealul în istoria poporului român), apărută la Editura Meridiane în 1968 și în limba maghiară, toponimicele ardeleni figurează numai în limba română...
37. MOL Román TŰK, XIX-J-1-j, cutia 18., dosarul 16/b, f.nr.
38. MOL secția documentelor MDP-MSZMP, 288. fond, 32/1965/22.ö.e.,19.
39. MOL Román TŰK, XIX-J-1-j, cutia 18., dosarul 16/b, 004538/1967.
40. Mai pe larg, vezi: Gagyi József: *Az új elit a Székelyföldön. Hargita megyei változások 1968 után*. (Noua elită în țara Secuilor. Schimbări în județul Harghita după 1968), *Társadalmi Szemle*, 4/1997 și Szabó Katalin: *Megyecsínálók* (Făcătorii de județ) Székelyföld, februarie 1998.
41. MOL Román TŰK, XIX-J-1-j, cutia 18., dosarul 16/b, 00569/10.
42. *Románia a szocialista építés kiteljesedése útján* (România pe calea desăvîrșirii construcției socialiste), București, Editura Politică, 1969, 634.
43. Nicolae Ceaușescu: *Beszéd a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Országos Tanácsának plenáris ülésén, 1971. március 12.* (Cuvîntare la plenara Consiliului Național al Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară, 12 martie 1971), București, Editura Politică, 1971, 21 și 25.
44. În toamna anului 1971 — după mărturia publicațiilor maghiare — din presa maghiară din România „au dispărut” cca. 20-25 de denumiri de localități în limba maghiară. A fost interzisă

folosirea unor denumiri de localități ca Aranyosgyéres-Cîmpia Turzii, Dicsőszentmárton-Tîrnăveni, Marosvécs-Brîncovenești, Tordaszentlászló-Săvădisla etc. După unele presupuneri, prin aceasta vroiau să obișnuiască treptat cititorul maghiar cu folosirea exclusivă a denumirilor românești...

45. Nicolae Ceaușescu: *Beszéd a magyar és német nemzetiségű dolgozók tanácsainak együttes ülésén, 1974. április 5.*, (Cuvîntare la întrunirea comună a consiliilor oamenilor muncii de naționalitate maghiară și germană, 5 aprilie 1974), București, Editura Politică, 1974. 12-14.

46. Singura excepție poate fi considerată a fi fost Ion Vințe/Vincze János, care, în ciuda originii sale maghiare, a parcurs o carieră impresionantă: înainte de 1944 este secretarul pe județul Brașov al Partidului Comunist din ilegalitate, în 1947-48, ambasador în Ungaria, apoi ocupă mai multe posturi ministeriale, în anii '50 este general maior în Securitate, între 1960-69 este membru în cercul restrîns al colegiului de partid, pînă în anii '80 este consilierul numărul unu al lui Ceaușescu în problema naționalităților, ca să-și încheie cariera activă în calitate de vicepreședinte al Consiliului Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară...

47. *Előre*, 8 iulie 1971.

48. *Előre*, 13 iulie 1971.

49. Această sintagmă fusese repetată apoi tot mai des, adăugîndu-i-se și sintagma „aproprieri” care — deși atunci nu a sărit în ochi, probabil, nimănui — nu era decît varianta eufemistică a asimilării forțate, atîta timp cît „aproprierea” era imaginată doar ca proces unilateral: adică minoritățile „apropiindu-se” sînt asimilate de poporul majoritar.

50. *A Román Kommunista Párt Országos Konferenciája 1972. július 19-21.* (Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 19-21 iulie 1972), București, 1972, Editura Politică, 12.

51. Din anii șaptezeci mai cunoaștem cazuri cînd datorită rezistenței părinților s-a reușit salvarea unor clase maghiare. În teroarea anilor optzeci, astfel de acțiuni de rezistență puteau avea loc doar în cazuri rarissime.

52. Cazuri de repartitie în masă a absolvenților maghiari în zone pur românești existaseră încă de la începutul anilor șaptezeci. De exemplu, marea majoritate a absolvenților secțiilor maghiare de matematică, fizică și chimie ale Institutului Pedagogice din Tîrgu-Mureș din anul universitar 1971-72 au fost repartizați în Regat.

53. Între anii 1972-1977, 40% dintre absolvenții maghiari ai Institutului Medico-Farmaceutic din Tîrgu-Mureș au fost repartizați în județele moldovene Bacău, Neamț și Botoșani. Sursa: *A marosvásárhelyi orvosi és gyógyszerészképzés 50 éve* (50 de ani de învățămînt medical și farmaceutic la Tîrgu-Mureș), Budapesta, Fundația Teleki László, f.an, 301.

54. *Románia Szocialista Köztársaság magyar és német nemzetiségű dolgozói tanácsainak plénumai 1978 március 13-14.* (Plenarele consiliilor oamenilor muncii de naționalitate maghiară și germană ale Republicii Socialiste România, 13-14 martie 1978), București, 1978. Editura Politică, 19.

55. Magyar Bálint: *Hipotézisek a második világháborút követő román és bulgár gazdaságfejlődés összehasonlító tanulmányozásához* (Ipoteze referitoare la studiul comparativ al dezvoltării economice postbelice a României și Bulgariei), MTA Világ gazdasági Kutató Intézet, ianuarie 1980, manuscris dactilografiat, 92. (În proprietatea autorului).

56. Acuzația, în 1952, împotriva lui Vasile Luca/Luka László (unul dintre oamenii forte ai conducerii de partid, pînă la arestarea sa), secui de origine, era că se împotrivise colectivizării zonei cu relief deluros a Secuimii.

57. În timp ce între 1956 și 1977 la Miercurea Ciuc sau Sfîntu Gheorghe scăzuse proporția populației maghiare, la Sighișoara a crescut de la 14% la 18%, în cifre absolute s-a dublat chiar (de la 2900 la 5900). Sursa: *Az erdélyi települések népessége nemzetiség szerint (1930-1992)*, (Populația localităților ardelenne după naționalitate), Budapesta, KSH, 1996.

58. În privința românizării orașelor mai mari din Ardealul de Nord iată câteva exemple: proporția populației maghiare la Cluj în 1956 era de 47%, în 1966 de 41%, iar în 1977 doar de 32%; la Tîrgu-Mureș, în 1956 (pe vremea Regiunii Autonome Maghiare!) de 74%, în 1966 de 70%, iar în 1977 doar de 63%; la Oradea, în 1956 de 51%, în 1977 doar de 44%; la Satu Mare, în 1956 de 60%, în 1966 de 49%, iar în 1977 de 46%. Sursa: *Az erdélyi települések népessége nemzetiség szerint (1930-1992)*, (Populația localităților ardelenene după naționalitate), Budapesta, KSH, 1996.

59. Vezi: Vécsei Károly: *A migráció és urbanizáció egyes vonatkozásai Romániában*. (Unele aspecte ale migrației și urbanizării în România), Tîrgu-Mureș, 1994, manuscris dactilografiat, JATE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény (în Colecția de istorie și teorie socială a Universității József Attila din Seghedin), 3892.

60. Comportamentul de după '89 al românilor stabiliți în județele Harghita și Covasna este analizat de Tancos Vilmos: *A székegyföldi románok politikai magatartása* (Comportamentul politic al românilor din Secuime), Miercurea Ciuc, 1992, manuscris dactilografiat (în proprietatea autorului), respectiv, *Kettős hatalmi szerkezet a Székegyföldön* (Dublă structură de putere în Secuime), Magyar Kisebbség, 2/1998.

61. Trebuie să remarcăm faptul că, deși măsurile antiminoritare loveau — chiar dacă în proporții diferite — toate minoritățile naționale, ținta predilectă a propagandei șovine (exceptând unele ieșiri antisemite periodice) era minoritatea maghiară.

62. Vezi, de exemplu, Nicolae Ceaușescu: *A nemzeti [sic!] kérdés megoldása Romániában in Románia elnöke társadalompolitikai gondolkodásából*. (Rezolvarea problemei naționale în România, in Din gândirea social-politică a președintelui României), București, Editura Politică, 1979.

63. *Előre*, 5 mai 1975.

64. Un HCM din decembrie 1971 prevedea obligativitatea raportării detaliate a convorbirilor cu cetățenii străini. Această reglementare atingea din nou în primul rînd minoritățile.

65. Raportul nr.13/1983 a Erdélyi Magyar Hírügynökség (Agenția Maghiară de ătiri din Transilvania) (în proprietatea autorului).

66. Bacon Walter: *Romania: Neo-Stalinism is Search of Legitimacy*. Current History, 1081., vol. 80., nr.465.,170.

67. Este demn de atenție că, atunci cînd în conformitate cu Decretul-Lege din 1 noiembrie 1982 al Consiliului de Stat, care prevedea plata în valută a cheltuielilor de studii a persoanelor care doreau să emigreze (ceea ce, din partea celor care doreau să emigreze în Ungaria, era de presupus că nu putea fi înfăptuit), la protestele SUA, respectiv amenințarea cu retragerea clauzei națiunii celei mai favorizate, decretul a fost retras pe tăcute. La acea oră, Bucureștiul lua încă în considerare avertismentele Washingtonului, peste un an-doi, însă, nici că-i mai păsa...

68. Asupra politicii de asimilare a minorităților, atenția opiniei publice fusese atrasă, pe de o parte, de documentele transmise în Occident de Károly Király, Pál Takács și György Lázár (pseudonimele lui Sándor Tóth și Zádor Tordai), pe de altă parte, de revista samizdat Ellenpontok, redactorii acesteia au reușit să transmită Conferinței de la Madrid chiar și un proiect de program referitor la problema minorităților din România.

69. Pacepa, Ion Mihai: *Vörös Horizontok. Egy kémfőnök vallomásai*. (Orizonturi roșii), Washington, Regnery Gateway, 1987, 123.

70. Între anii 1977-1992, proporția populației maghiare în câteva orașe ardelenene a evoluat astfel: la Cluj, populația maghiară scade de la 33% la 23%; la Tîrgu-Mureș, de la 63% la 51%; la Oradea, de la 44% la 33%; la Sf. Gheorghe, de la 83% la 75%; la Covasna, de la 74% la 67%. (În acest interval nu s-a schimbat proporția populației maghiare la Miercurea Ciuc și la Odorheiu

Secuiesc. Singura localitate mai mare din România unde proporția maghiarilor a crescut, atât în procente cât și în cifre absolute, este Careiul: între 1977-92 a crescut de la 44% la 53%, respectiv de la 10,5 mii la 14 mii.) Sursa: *Az erdélyi települések népessége nemzetiség szerint 1930-1992*. Budapest, KSH 1996.

71. Rapoartele din 1988, 1989 ale Erdélyi Magyar Hírügynökség (Agenția Maghiară de Țiri din Transilvania) se refera chiar și la mai multe cazuri.

72. Rapoartele nr.49/1988 și 72/1988 ale Erdélyi Magyar Hírügynökség.

73. Este caracteristic pentru cinismul puterii modalitatea prin care încerca să mascheze adevăratele sale intenții. În data de 12 iulie 1988, la Cluj, inspectoarea Maria Răduțiu declara cu cinism în fața directorilor de școală convocați la inspectoratul județean ca scopul transferării este: „de a-i face pe tineri să-și cunoască mai bine țara, oltenii, moldovenii să cunoască Ardealul, iar ardelenii să cunoască Oltenia, Moldova.” *Határ/Idő/Napló - Erdélyi Figyelő, Nr.2/1988*.

74. Pascu ațța împotriva maghiarilor, deja din toamna anului 1944: „...s-a dovedit că, la unguri barbaria aceasta este o boală cronică, nevindecabilă și de aceea trebuie distrus întreg organismul în care s-a incubărit pentru a i se pierde sămînța”. *România Nouă*, 26 septembrie 1944.

75. După apariția cărții lui Lăncrănjan, 36 de scriitori maghiari au protestat împotriva publicării acestei opere fascistoide. Aceasta a fost cea mai largă acțiune de solidaritate în viața spirituală maghiară de dinainte de 1989.

76. Cantitatea impresionantă a articolelor apărute în 1985-86 reiese și din faptul că ele au umplut un tom voluminos separat, reeditat și în limba română (și în limbi occidentale). Vezi: Pascu, Ștefan - Ștefănescu, Ștefan, coord.: *Jocul periculos al falsificării istoriei*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.

77. Citat de Szűcs Pál: *Bukaresti napló 1985-1990*. (Jurnal bucureștean 1985-1990), Budapesta, 1998, Ed. Osiris, 45.

78. Printre lucrări au existat și unele care deși au fost traduse în limba maghiară și au fost tipărite, din cauze pînă acum necunoscute, nu au ajuns în librării. Astfel: Mircea Păcurariu: *A magyar államnak az erdélyi román egyházzal szembeni politikája a dualizmus korában 1867-1918*; (Politica statului ungar față de biserica română din Ardeal în perioada dualismului 1867-1918); Mihai Fătu: *Az ország észak-nyugati részének román egyháza a horthysta megszállás alatt 1940-1944*; (Biserica română din nord-vestul țării în perioada ocupației horthyste 1940-1944); precum și Nicolae Comeanu: *A román egyház az ország észak-nyugati részén a horthysta üldöztetés idején* (Biserica română din nord-vestul țării în timpul persecuțiilor horthyste). Este de remarcat faptul că toate cele trei lucrări au fost publicate de Editura Institutului Biblic și Misionar al Bisericii Ortodoxe Române.

79. În 1983-1984, au fost îndepărtați și cei mai mulți dintre puținii conducători economici și politici care mai rămăseseră în funcții. De exemplu, în toamna lui 1983, a fost schimbată conducerea, pînă atunci în majoritate maghiară, a fabricii de tractoare din Miercurea Ciuc, iar un an mai tîrziu, primul secretar al județului Harghita, József Szász — aplicîndu-i-se principiul „rotației de cadre” — a fost transferat la Turnu Severin. După aceasta, a rămas doar un singur secretar județean de origine maghiară în Ardeal, István Rab, la Sf. Gheorghe. În 1984, sub pretextul exploziei de la statuia lui Mihai Viteazul din Sf.Gheorghe, au fost demiși și ofițerii de miliție de naționalitate maghiară.

80. Între 1978 și 1989, 65% dintre studenții maghiari ai Institutului Medico-Farmaceutic din Tîrgu-Mureș proveneau din județele Mureș, Harghita și Covasna, însă doar 29% din totalitatea absolvenților maghiari fuseseră repartizați în aceste județe, 30% fiind repartizat în județele din Moldova și Regat. Sursa: *A marosvásárhelyi orvosi és gyógyszerészképzés 50 éve*. (50 de ani de învățămînt medical și farmaceutic la Tîrgu-Mureș), Budapesta, Fundația Teleki László, f.an.309.

81. Szűcs, Op.cit.,238

82. *Elore*, din 28 decembrie 1984 („Raport despre sarcinile Consiliului Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară în lumina directivelor celui de-al XIII. Congres al Partidului”.) Menționăm că și altă dată s-a mai întâmplat ca minoritatea maghiară să fie declarată — în conformitate cu principiul statului-națiune — români vorbitori de limbă maghiară. De exemplu, în anii '70, în mica enciclopedie apărută la Editura Albatros, scriitorii ardeleni maghiari sînt prezentați drept „scriitori români vorbitori ai dialectului maghiar...”

83. *Biró*, 154.

84. Vezi raportul nr.60/1987 a Erdélyi Magyar Hírügynökség (Agenția Maghiară de știri din Transilvania). (De altfel, în a doua jumătate a anilor '80, minoritățile naționale au fost eliminate integral și din materialele muzeelor orășenești. Potrivit mai multor relații, o parte a documentelor diferitelor colecții de arhivă referitoare la maghiari și evrei a fost distrusă.

85. La mijlocul anilor '80 autoritățile maghiare au permis cetățenilor români sosiți în Ungaria să călătorească mai departe în Austria. (Unde puteau primi azil politic). După estimarea lui Arakovacs Attila, între iunie 1985 și iulie 1987, circa 20.000 de cetățeni au emigrat în Austria prin Ungaria, cea mai mare parte fiind de naționalitate maghiară.

86. [Pál Bodor] *Háttérvázlat Romniáról* (Schită de fundal despre România), New York - München, 1986. Ediția Amerikai Erdélyi Szövetség și Nemzetőr, 13.

Traducere de Elek Szokoly

*

Gábor VINCZE (n. 1962), absolvent al Universității de Științe József Attila, facultatea de istorie, cercetător al situației minorității maghiare din România, lector la Facultatea de Istorie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj, membru în bordul editorial al revistei *Magyar Kisebbség - Nemzetpolitikai Szemle*.